

Zadarske mirazne parnice iz druge polovice 14. stoljeća

Popić, Tomislav

Source / Izvornik: **Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 2012, 30, 57 - 85**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:809131>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Tomislav Popić

ZADARSKE MIRAZNE PARNICE IZ DRUGE POLOVICE 14. STOLJEĆA

Tomislav Popić
Odjel za povijest
Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb

UDK 347.6(497.5Zadar)"13"
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 19.10.2011.
Prihvaćeno: 11.4.2012.

Korištenjem zadarskih sudskih zapisnika iz druge polovice 14. stoljeća autor mikrohistorijskom analizom razmatra sudske sporove oko mirazne imovine. Sudski zapisnici pokazuju da se nisu svi ugovorno regulirani privatno-pravni odnosi, pa tako ni oni u vezi s mirazima, uspješno razvijali ili završavali mirno, već da su se ovisno o okolnostima svakoga pojedinog slučaja javljali određeni problemi koje je nadležni sud onda pokušavao riješiti. Razmatranjem rečenih sudskih zapisnika daju se odgovori na pitanja tko je i protiv koga pokretao sudske sporove u vezi s miraznom imovinom, zbog čega se ti sporovi javljaju, s kakvim su se problemima procesne stranke susretale u sudskom postupku, jesu li pojedinci traženjem pomoći od suda uspijevali namiriti svoje tražbine i na koje načine.

Ključne riječi: miraz, građanski sud, građanski sudski postupak, srednji vijek, Zadar

Pitanja uloge braka u društvenim zajednicama srednjega vijeka, miraza u procesu njegova uspješnoga sklapanja te ženinih prava na bračnu i miraznu imovinu predmetom su brojnih rasprava već duže vrijeme.¹ Sačuvana arhivska građa sred-

¹ O tim pitanjima postoji opsežna literatura. Za pregled vidi primjerice: Stanley Chojnacki, *Dowries and Kinsmen in Early Renaissance Venice*, *Journal of Interdisciplinary History*, god. 5, br. 4, Cambridge (Mass.) 1975., str. 571-600; Julius Kirshner, Anthony Molho, *The Dowry Fund and the Marriage Market in Early Quattrocento Florence*, *The Journal of Modern History*, god. 50, br. 3, Chicago 1978., str. 403-438; Susan Mosher Stuard, *Dowry Increase and Increment in Wealth in Medieval Ragusa (Dubrovnik)*, *The Journal of Economic History*, god. 41, br. 4, Cambridge 1981., str. 795-811; David Herlihy, *Medieval Households*, Cambridge (Mass.) – London 1985., str. 98-100, 115-118; Christiane Klapisch-Zuber, *Women, Family, and Ritual in Renaissance Italy*, Chicago – London, 1985., str. 213-246; Diane Owen Hughes, *From Brideprice to Dowry in Mediterranean Europe*, u: *The Marriage Bargain: Women and Dowries in European History*, ur. Marion A. Kaplan, New York – London 1985., str. 13-58; Eleanor S. Riemer, *Women, Dowries, and Capital Investment in Thirteenth-Century Siena*, u: *The Marriage Bargain*, str. 59-79; Christopher Brooke, *The medieval idea of marriage*, Oxford 1989.; Donald E. Queller, Thomas F. Madden, *Father of the Bride: Fathers, Daughters, and Dowries in Late Medieval and Early*

njovjekovnih dalmatinskih i slavonskih gradova također omogućuje istraživanja ovih pitanja i historiografska je produkcija u tom pogledu također opsežna.² No, kada je riječ o srednjovjekovnom Zadru, ne postoje cjelovitija istraživanja miraza, iako sačuvana građa zadarskih bilježnika i sudova takvo nešto omogućuje. Odredbe Zadarskoga statuta u vezi s miraznom imovinom spominju se samo prilikom usporedbi s drugim dalmatinskim gradovima, a jedan rad u cijelosti je posvećen zadarskim mirazima koji se analiziraju kroz statutarne odredbe i objavljene mirazne isprave u različitim serijama.³ Neobjavljene mirazne isprave, koje se nalaze uklopljene u registre zadarskih notara, ostale su pak netaknute pa im tek predstoje opsežnija istraživanja.

Premda su mirazne isprave važne u oblikovanju slike o ulozi miraza u srednjovjekovnim društvenim zajednicama, njihova analiza neće biti predmetom ovoga rada. Cilj je ovoga rada pitanju miraza u srednjem vijeku pristupiti korištenjem jedne do sada zanemarene skupine izvora u hrvatskoj historiografiji – srednjovjekovnih zadarskih sudskih zapisnika – iz kojih se već na općenitoj razini otkriva nešto drugačija slika od one koju zrcale bilježnički spisi. Sudski zapisnici pokazuju da se nisu svi ugovorno regulirani privatno-pravni odnosi uspješno provodili ili završavali ispunjenjem ugovornih obveza, nego da su se mogli javiti i određeni problemi

Renaissance Venice, *Renaissance Quarterly*, god. 46, br. 4, Chicago 1993., str. 685-711; *Marriage in Italy 1300-1650*, ur. Trevor Dean – Kate J. P. Lowe, Cambridge 1998.; Miri Rubin, A Decade of Studying Medieval Women, 1987-1997, *History Workshop Journal*, sv. 46, Oxford 1998., str. 213-239; Linda Guzzetti, Dowries in fourteenth-century Venice, *Renaissance Studies*, god. 16, br. 4, Oxford 2002., str. 430-473; Shulamith Shahar, *The Fourth Estate. A history of women in the Middle Ages*, London – New York 2003., str. 81-93, 177-183; Cecilia Cristellon, I processi matrimoniali veneziani (1420-1545), u: *I tribunali del matrimonio (secoli XV-XVIII)*, ur. Silvana Seidel Menchi, Diego Quaglioni, Bologna 2006., str. 101-122; Sandy Bardsley, *Women's Roles in the Middle Ages*, Westport 2007., str. 147-154; Cecilia Cristellon, Marriage and Consent in Pre-Tridentine Venice: Between Lay Conception and Ecclesiastical Conception, 1420-1545, *Sixteenth Century Journal*, god. 39, br. 2, Kirksville 2008., str. 389-418.

² Vidi primjerice sljedeće radove i literaturu koja je ondje navedena: Antun Cvitanić, Neki elementi pravnog položaja žene u srednjovjekovnom Trogiru, *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, sv. 2, Split 1964., str. 67-80; Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, Beograd 1974., str. 61-121; Zdenka Janeković-Römer, *Rod i Grad. Dubrovačka obitelj od XIII do XV stoljeća*, Dubrovnik 1994.; Lujo Margetić, *Hrvatsko srednjovjekovno obiteljsko i nasljedno pravo*, Zagreb 1996., str. 169-193; Zrinka Nikolić, Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Otium*, god. 4, br. 1-2, Zagreb 1996., str. 77-84; Damir Karbić, Hrvatski plemićki rod i običajno pravo. Pokušaj analize, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU u Zagrebu* (dalje: *Zbornik OPZ*), sv. 16, Zagreb 1998., str. 90-97; Zdravka Jelaska, Trogirska srednjovjekovna obitelj (XIII.-XIV. stoljeće), *Povijesni prilozi*, sv. 18, Zagreb 1999., str. 9-51; Serdo Dokoza, Sustav dota u srednjovjekovnoj korčulanskoj komuni, *Godišnjak grada Korčule*, sv. 6, Korčula 2001., str. 17-53; Zrinka Nikolić, *Rodaci i bližnji: Dalmatinsko gradsko plemstvo u ranom srednjem vijeku*, Zagreb 2003., str. 45-75; Zrinka Nikolić, Između vremenitih i vječnih dobara. Žene u dalmatinskim gradovima u ranom srednjem vijeku, u: *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman, Zagreb 2004., str. 33-56; Marija Karbić, Položaj plemkinja u Slavoniji tijekom srednjeg vijeka, *Historijski zbornik*, sv. 59, Zagreb 2006., str. 15-31; Zdenka Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi. Bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*, Zagreb 2007., str. 121-176.

³ Božena Glavan, Miraz u Zadru u 14. stoljeću, *Historijski zbornik*, god. 61, br. 2, Zagreb 2008., str. 269-288.

koje je nadležni sud onda pokušavao riješiti. Iznimku od toga nisu predstavljali ni privatno-pravni odnosi u vezi s mirazima, pa su sudovi nerijetko posredovali i u zaštiti prava na miraznu imovinu. Analizom tih sudskih zapisnika moguće je dati odgovore na neka nova pitanja koja se ne bi mogla postaviti isključivo uvidom u bilježničke spise. To su u prvom redu pitanja zbog čega se javljaju sporovi u vezi s miraznom imovinom, tko takve sporove pokreće i protiv koga, jesu li procesne stranke obraćanjem sudu uspijevale doći do svojih tražbina i na koje načine. Odgovori na ova pitanja mogu se potom iskoristiti u usporedbama s drugim srednjovjekovnim zajednicama, jer se razlozi pokretanja sudskih sporova o miraznoj imovini mogu smatrati općima, tj. javljali su se u svim društvenim zajednicama.

Srednjovjekovni zadarski sudski zapisnici uglavnom su uklopljeni u arhivski fond *Curia maior ciuiliium* (CMC) koji se čuva u Državnom arhivu u Zadru. Radi se o zapisnicima zadarskoga građanskoga suda čiji spisi u najvećoj mjeri potječu iz razdoblja od 1358. do 1409. godine, iako je nešto građe sačuvano i prije i poslije toga perioda. Taj sud rješavao je građanske sporove Zadrana i pučanstva zadarskoga kotara. Premda je građansko sudište djelovalo i ranije, ustrojstvo CMC uobličeno je nakon Zadarskoga mira 1358. godine, preciznije od 1361. godine kada je završen proces konsolidacije vlasti u gradu i kada je postignut svojevrсни kompromis između interesa kralja i lokalne elite uspostavom sustava vlasti, kojem su na čelu bili knez kao osoba od kraljeva povjerenja i tri rektora kao predstavnici lokalne elite.⁴ Izuzev nekoliko kraćih razdoblja, ovlasti u rješavanju građanskih sporova, uključujući i one o mirazima, nalazile su se od tada pa sve do 1409. godine u rukama sudaca koje je svakih šest mjeseci biralo Veliko vijeće iz redova zadarskoga patricijata i koji su se označavali kao *iudices ad civilia deputati*.⁵

Kvantitativnu analizu koja bi pokazala koliko se miraznih sporova vodilo u Zadru tijekom druge polovice 14. stoljeća te u kojoj su mjeri pojedinci razmirice oko mirazne imovine povjeravali na rješavanje sudu s obzirom na ukupan broj miraznih isprava nije moguće provesti. Takvu sliku s jedne strane uvelike onemogućuje činjenica da nisu sačuvani svi spisi zadarskih bilježnika iz druge polovice 14. stoljeća te da još uvijek nisu obavljena sustavnija istraživanja zadarskih miraznih isprava kao što je to, primjerice, slučaj s Dubrovnikom.⁶ S druge strane, ni zadarski sudski zapisnici iz druge polovice 14. stoljeća nisu sačuvani u cijelosti, što zamagljuje kvantitativne pokazatelje. Primjerice, između 1390. i 1404. godine, kada je funkciju notara zadarske CMC obavljao Vannes Bernardov iz Ferma, sačuvano je najviše dijelova sudske knjige o pokretninama, u koju su se unosili procesi oko mirazne imovine.

⁴ Opširnije o promjenama u sustavu uprave za vrijeme Anžuvina vidi: Damir Karbić, *Defining the Position of Croatia During the Restoration of Royal Power (1345-1361). An Outline*, u: *The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways ... Festschrift in Honor of János M. Bak*, ur. Balázs Nagy – Marcell Sebők, Budapest 1999., str. 520-526.

⁵ Vidi primjerice: Državni arhiv u Zadru (dalje: DAZd), *Curia maior ciuiliium* (dalje: CMC), kut. II, fasc. 7, fol. 46; kut. III, fasc. 2, fol. 163; kut. V, fasc. 10, fol. 110; kut. VI, fasc. 5, fol. 64.

⁶ Vidi primjerice: Mosher Stuard, *Dowry Increase*, str. 795-811.

Međutim, ni iz toga perioda nisu sačuvani svi procesi. Kada se zbroje svi sačuvani procesi iz toga četrnaestogodišnjega perioda, proizlazi da oni potječu iz razdoblja od samo četiri godine i četiri mjeseca, dok su za ostali dio razdoblja izgubljeni. U te četiri godine i četiri mjeseca zabilježeno je 35 sporova o miraznoj imovini, što čini oko 15% svih sporova iz sudske knjige o pokretninama, ali ne i ukupnoga broja sporova koje je rješavala CMC, jer su se sporovi o nekretninama, bezoporučnom nasljeđivanju i dražbovnim prigovorima vodili u zasebnim sudskim knjigama koje iz toga perioda uopće nisu sačuvane. Sve to pokazuje da je veći dio zapisnika zadarske CMC u osnovi izgubljen, pa je stoga vrlo teško donositi konkretnije kvantitativne zaključke o gore navedenim pitanjima. Nešto pouzdaniju sliku pružaju sačuvane presude kao ishod građanskih sporova, ali ni sudska knjiga presuda nije sačuvana u cijelosti za drugu polovicu 14. stoljeća pa je zaključke opet moguće donositi samo okvirno. Olatkotnu okolnost predstavlja to što su notari sve presude CMC upisivali u jednu sudsku knjigu, bez obzira na vrstu sporova. Tako su, primjerice, za 1393. godinu sačuvane sve presude CMC izuzev druge polovice prosinca, a od ukupno 67 presuda iz te godine njih 8 ili oko 12% odnosi se na presude u vezi s miraznom imovinom. No, to su opet podaci za jednu godinu, dok je za druge godine zaključke nemoguće donositi zbog relativno male sačuvanosti izvorne građe.

Zbog svega toga činilo se uputnim poći od mikrohistorijskoga pristupa i usmjeriti se ponajprije na kvalitativnu analizu. Kao polazna točka u razmatranju postavljenih pitanja poslužit će presuda koju su suci CMC donijeli 9. listopada 1395. u sporu između dubrovačkoga patricija Ivana de Grade i oporučnih izvršitelja zadarskoga patricija Jurja pok. Tomaša de Matafarris koji je bio oženjen Ivanovom kćeri Anom. Ta presuda nije izabrana nasumično. Kao prvo, priča o Ani i Jurju predstavlja primjer jednoga uobičajeno sklopljenoga braka za ono vrijeme s pomalo neuobičajenim ishodom, tj. ishodom koji se rijetko susreće u sačuvanim spisima srednjovjekovnih dalmatinskih gradova pa je stoga osobito zanimljiv. Drugo, osim presude u različitim arhivskim fondovima sačuvano je više dokumenata koji omogućuju da se sastave obrisi priče od dogovaranja braka, ženidbe i isplate miraza pa sve do pitanja komu je u specifičnim okolnostima Anine smrti trebao pripasti njezin miraz. Treće, presuda o Aninu mirazu omogućuje da se razmotre pravne tradicije Zadra i Dubrovnika po pitanju miraza i slobode njegova oporučnoga raspolaganja jer su se one u određenom pogledu razilazile. I na kraju, usporedbom te presude s drugim sudskim sporovima oko mirazne imovine u Zadru otkriva se po čemu je i u kojoj mjeri taj slučaj odstupao od drugih uobičajenih miraznih sporova koji su se tada rješavali pri zadarskoj CMC. U razmatranju problema s kojima su se pojedinci susretali nastojeći doći do mirazne imovine koristit će se i drugi primjeri koji zorno pokazuju da traganje za pravdom od ponekad zakučastog sudbenog sustava i njegovih proceduralnih obveza često nije bio nimalo lagan put.

* * *

Lokalne zajednice u srednjem vijeku generalno su na teritoriju pod svojom upravom mogle uređivati društvene odnose onako kako im se činilo najboljim. To im je omogućavao srednjovjekovni pluralizam prava koji je podrazumijevao koegzistenciju više pravnih sustava na istom području i pod istom političkom vlašću.⁷ Budući da nije postojala toliko jaka središnja politička moć koja bi u svojim rukama mogla okupiti vlast na čitavu području vladanja, često se određena kontrola u lokalnim zajednicama postizala kompromisom između središnje i lokalnih vlasti, tj. prepustanjem uređenja društvenih odnosa u lokalnim zajednicama elitama tih zajednica.⁸ Društveni i drugi odnosi u lokalnim zajednicama zbog toga su se najčešće uređivali na temelju lokalnih pravnih običaja koji su bili praktične naravi i koji su nastajali iz realnih potreba lokalnih zajednica, a slično je bilo i u dalmatinskim gradovima. No, istodobno je jedne s drugim dalmatinskim gradovima povezivalo slično društveno uređenje, gospodarske prilike, vjera i jezik.⁹ U skladu s tim ni ženidbeno im povezivanje nije bilo strano, naročito u višim društvenim slojevima i osobito ako su na taj način mogli proširiti svoje poslovne i trgovačke veze. Sklapanje bračnih veza među pripadnicima različitih dalmatinskih komuna u 13. i 14. stoljeću stoga nije bila rijetka pojava, pa tako dubrovačke knjige miraza potvrđuju ženidbene veze Dubrovčana s Kotoranima, Baranima, Budvanima, Trogiranima, Splićanima, Zadranima i Mlečanima.¹⁰ Jedan od takvih brakova, sklopljen u drugoj polovici 14. stoljeća, bio je i onaj između dubrovačke plemkinje Ane i zadarskoga patricija Jurja pok. Tomaša de Matafaris.

Ana je bila kći dubrovačkoga patricija Ivana de Grade. Ugled i utjecaj roda Grade sve je više rastao u javnom životu Dubrovnika tijekom 14. stoljeća. Ivan je bio sin Mateja de Grade i Lene Ivanove de Lucaro, koji su umrli relativno mladi za velike kuge 1348. godine, kada je umro i Ivanov djed Feliks.¹¹ Osobite zasluge usponu roda u prvoj polovici 14. stoljeća Irmgard Mahnken pripisala je upravo Ivanovu ocu Mateju koji se bavio pomorskom i kopnenom trgovinom u Veneciji i dubrovačkom zaleđu.¹² Kapital za trgovačke poslove osigurao mu je još njegov otac Feliks koji je s nekolicinom Dubrovčana osnovao trgovačku kompaniju i bavio se pretežno uvozom žita. Trgujući s istim ljudima kao i njegov otac, Matej je istodobno širio poslovne veze pa je s Nikolom de Lucaro, koji je bio rođak njegove žene Lene, te s braćom

⁷ Opširnije o konceptu pluralizma prava u srednjem vijeku vidi: Paolo Grossi, *A History of European Law*, Oxford 2010., str. 1-5, 33-35; Paolo Grossi, *L'ordine giuridico medievale*, Roma – Bari 1999., str. 52-56, 223-235.

⁸ Opširnije o tome vidi: Patricia Crone, *Pre-Industrial Societies. Anatomy of the Pre-Modern World*, Oxford 2003., str. 41-46.

⁹ Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 10.

¹⁰ Opširnije o tome vidi: Dinić-Knežević, *Položaj žena*, str. 66; Mosher Stuard, *Dowry Increase*, str. 806.

¹¹ O tome vidi: Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnik*, sv. 2, *Vlasteoski rodovi*, Zagreb – Dubrovnik 2012., str. 278-279. Oporuka Feliksa de Grade objavljena je u: Gordan Ravančić, *Vrijeme umiranja. Crna smrt u Dubrovniku 1348.-1349.*, Zagreb 2010., str. 216-217. Oporuka Mateja de Grade objavljena je u: Isto, str. 219-221.

¹² Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Prvi dio, Beograd 1960., str. 281.

Marinom i Vidom de Gozze sudjelovao u unosnoj trgovini tkaninama. Matej je bio uspješan i u političkom životu grada pa je u nekoliko navrata bio član Vijeća umoljenih.¹³

Širenje poslovnih veza i povezivanje s drugim uglednim dubrovačkim rodovima nastavio je Matejev sin Ivan koji se oženio Nikoletom iz roda Sorgo, a obnašao je i visoke funkcije u gradskom aparatu vlasti. Nakon Zadarskoga mira 1358. godine, kada je prestala vrhovna vlast Venecije nad gradom, Ivan je sudjelovao u radu peteročlanoga povjerenstva koje je imalo zadaću donijeti izmjene Dubrovačkoga statuta.¹⁴ U više je navrata sudjelovao i u radu pravosudnih gradskih tijela kao sudac Velike kurije (*Curia maior*), odvjetnik komune te odvjetnik kurije. Nekoliko je puta obnašao i funkciju kneza, a nerijetko je sudjelovao i u diplomatskim misijama, primjerice na ugarski dvor (1363. te 1370.-1371.) i Ankonu (1368.). U braku s Nikoletom Ivanu se rodilo četvero djece: sinovi Marin i Matej te kćeri Magdalena i Ana, a imao je i izvanbračnu kćer Parvulu.¹⁵

S druge strane, Zadranin Juraj pripadao je jednom od najuglednijih rodova zadarskoga patricijata i bio je sin Tomaša Benediktova de Matafaris. Juraj je također sudjelovao u javnom i političkom životu svoga grada pa je u nekoliko navrata obavljao funkciju egzaminatora, ali i najvišu funkciju rektora.¹⁶ O njegovoj gospodarskoj djelatnosti teže je govoriti, ali se zna da je imao više posjeda u zadarskom zaleđu.¹⁷ Bavio se i trgovinom pa je 1367. godine s poznatim zadarskim trgovcem i suknarom Lukom Leonovim osnovao trgovačku kompaniju koja je trebala djelovati tri godine i u koju je uložio 650 zlatnih dukata.¹⁸ Juraj se bavio i trgovinom vinom. Jednom prigodom prodao je Franji de Matafaris 500 modija vina koje mu Franjo nije platio, pa je bio primoran isplatu tražiti sudskim putem.¹⁹ Imao je i udio u vlasništvu nekoga broda što ga je 1375. godine prodao.²⁰ Za širenje svojih poslova Juraj je i uzajmljivao novac, primjerice osamdesetih godina 14. stoljeća, kada je uzeo zajam od Luke Leonova. Tom prigodom Juraj je prodao Luki svoju kuću u četvrti sv. Marije i potom ju odmah uzeo u najam. Tako je plaćanjem najamnine u osnovi plaćao kamatu za uzajmljeni novac.²¹

¹³ Opširnije o Mateju vidi: Mahnken, *Dubrovački patricijat*, Prvi dio, str. 280-281.

¹⁴ Mahnken, *Dubrovački patricijat*, Prvi dio, str. 279; Nella Lonza, Dubrovački patriciji pred izazovom prava (druga polovica 14. i 15. stoljeće), *Acta Histriae*, god. 16, br. 1-2, Koper 2008., str. 119.

¹⁵ Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Drugi dio, Beograd 1960., tablica XXXVII.

¹⁶ Za funkciju egzaminatora vidi: DAZd, CMC, kut. II, fasc. 7, fol. 45; kut. VI, fasc. 5, fol. 63'. Za funkciju rektora vidi: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), prir. Tadija Smičiklas et al., sv. 16, Zagreb 1976., str. 438; DAZd, CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 45; kut. II, fasc. 3, fol. 47'; DAZd, Spisi zadarskih bilježnika (dalje: SZB), Vannes Bernardi de Firmo, b. 1, fasc. 1/4, fol. 54.

¹⁷ DAZd, CMC, kut. IV, fasc. 5, fol. 108-109.

¹⁸ DAZd, SZB, Petrus Perençanus, b. 1, fasc. 6, fol. 16-16'.

¹⁹ DAZd, CMC, kut. II, fasc. 3, fol. 22'.

²⁰ DAZd, SZB, Petrus de Serçana, b. 1, fasc. 1, fol. 1'.

²¹ DAZd, SZB, Petrus de Serçana, b. 2, fasc. 23, fol. 13. O praksi podizanja zajma kroz mehanizam prodaje nekretnina i njihova uzimanja u najam kao sredstva isplate kamata vidi: Ivan Beuc, Statut zadarske

Brak s Anom bio je Jurjev drugi brak. Svoju prvu ženu, kao kasnije Anu, Juraj je također tražio u Dubrovniku, što upućuje na određenu osobnu bračnu strategiju usmjerenu prema tom gradu, vjerojatno jer je tamo imao razvijenije trgovačke veze. Jurjeva prva žena bila je Rada, kći dubrovačkoga patricija Ursa de Zamagna.²² U braku s Radom Jurju se rodilo šestero djece, od kojih su samo kćeri Tomazina i Katarina preživjele.²³ Tomazina je vjerojatno bila starija, a udala se za *ser* Dujma Jancijeva de Cuchiulis iz Splita.²⁴ Budući da Juraj Katarini oporučno ostavlja novac za miraz, Katarina se udala tek nakon očeve smrti,²⁵ i to za zadarskoga patricija Nikolu Benediktova de Gallo.²⁶ Obje Jurjeve kćeri su tijekom 1393. godine, nakon što im je otac već umro, vodile sudske sporove protiv Jurjevih oporučnih izvršitelja. Prvi sudski postupak vodio je u ime Tomazine njezin muž Dujam tražeći od Jurjevih izvršitelja da Tomazini isplate 100 zlatnih dukata koje joj je oporučno namijenio otac Juraj.²⁷ Drugi spor Dujam je pokrenuo u svoje ime tražeći od Jurjevih izvršitelja isplatu 345 libara i 8 solida malih mletačkih denara kao ostatak od ukupno 1200 libara koje se Juraj obvezao isplatiti Dujmu kao miraz svoje kćeri Tomazine.²⁸ Istodobno s njima, dva je spora protiv Jurjevih oporučnih izvršitelja pokrenula i druga Jurjeva kći Katarina. U prvom od njih tražila je 50 zlatnih dukata koje joj je oporučno namijenila maćeha Ana,²⁹ a u drugom 100 zlatnih dukata koje joj je oporučno ostavila majka Rada.³⁰ Iz toga proizlazi da su mirazne mase obje Jurjeve žene tada barem djelomično još uvijek bile uklopljene u Jurjevu imovinu.

Nakon smrti prve žene Rade, Juraj se odlučio ponovno oženiti, pa je započeo i proces sklapanja njegova braka s Anom. Zajedničku priču Dubrovkinje Ane i Zadrarina Jurja moguće je pratiti od 1386. godine kada je u Zadru sklopljen bračni ugovor. Što je prethodilo sklapanju toga bračnoga ugovora, jesu li se Ana i Juraj prije toga uopće upoznali te kako su tekli pregovori o sklapanju braka nije moguće preciznije utvrditi jer su to pitanja koja su se rješavala izvan okvira pisane komunikacije. Me-

komune iz 1305. godine, *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, sv. 2, Rijeka 1954., str. 652-653; John Gilchrist, *The Church and Economic Activity in the Middle Ages*, London 1969., str. 67 (gdje se pojašnjava da ovakve transakcije po kanonskom pravu nisu ulazile u zabranu uzimanja kamata).

²² Za spomen Rade vidi: DAZd, SZB, Articutus de Rivignano, b. 2, fasc. 6, fol. 198'-199; CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 48-48'.

²³ U jednoj presudi sudaca CMC iz 1393. godine spominju se i druga Jurjeva i Radina djeca: Francischina, Franul, Pria i Dobra. Za sve se njih navodi da su umrli. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 48.

²⁴ Vidi primjerice: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 48; kut. V, fasc. 10, fol. 156.

²⁵ DAZd, SZB, Iohannes de Casulis, b. 1, fasc. 3/1, fol. 76.

²⁶ Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 155.

²⁷ Spor je započeo 18. veljače 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 156). Presuda je donesena 28. veljače 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 100-100').

²⁸ Spor je započeo 19. veljače 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 157). Presuda je donesena 28. veljače 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 101-101').

²⁹ Spor je započeo 19. veljače 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 155). Presuda je donesena 22. ožujka 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 109-109').

³⁰ Spor je započeo 16. ožujka 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 61-61'). Presuda je donesena 28. lipnja 1393. (DAZd, CMC, kut. V, fasc. 4, fol. 48-48').

đutim, na temelju već postojećega fonda znanja o sklapanju braka u srednjovjekovnim dalmatinskim gradovima mogu se iznijeti neke općenite postavke.

Proces sklapanja braka u srednjovjekovnim društvima obično je započinjao pregovorima putem posrednika. Posrednici su bili prijatelji, susjedi, rođaci, uglavnom osobe od povjerenja koje su ispitivale raspoloženje ženine obitelji prema mogućem braku. Nakon ishođenja prve suglasnosti dvije bi se obitelji sastajale da se dogovore o konkretnijim detaljima.³¹ Jedna od najvažnijih stvari u postupku sklapanja braka bilo je postizanje dogovora o mirazu te rokovima njegove isplate. Za postizanje uspješnoga sporazuma o braku miraz je bio ključan pa bez njega nije bilo ni braka. Dapače, isplata miraza u postupku sklapanja braka po kanonskom je pravu bila obvezna u svim društvenim slojevima te ovisno o mogućnostima svakoga pojedinca, a nerijetko se odredbe u vezi s tim mogu pronaći i u gradskim statutima.³² Miraz je bio polazište u oblikovanju imovinsko-bračnih odnosa, pa nije za čuditi da i statuti dalmatinskih gradova pravu vlasništva i uprave nad tom imovinom pristupaju detaljnije negoli nekim drugim pitanjima. Miraz je mužu omogućavao širenje poslova, a ženi i njezinoj djeci osiguravao budućnost.³³

Sačuvane isprave o mirazu svjedoče da je u 14. stoljeću miraz nezaobilazno činila određena svota novca, a uz to i nakit, odjeća te oprema za kućanstvo.³⁴ Nekretnine se u sklopu mirazne imovine spominju rjeđe, u čemu se s jedne strane zrcali težnja da se zadrže u ženinoj obitelji, a s druge strane činjenica da su mladoženja i njegova obitelj preferirali novac, osobito ako su bili skloni ulaganjima. Iznos koji je žena dobivala za miraz ovisio je o društvenom položaju njezine obitelji. Tijekom srednjega vijeka mirazi žena, pogotovo onih iz viših slojeva, neprestano su rasli, a iznimka od toga nisu bili ni dalmatinski gradovi.³⁵ Osiguravanje miraza je stoga često bio veliki teret za nevjestina oca, osobito kada je morao udati više kćeri. Ti problemi pokušavali su se premostiti normativnim ograničenjima visine miraza, osnivanjem posebnih

³¹ Opširnije o prvim kontaktima u procesu sklapanja braka vidi: James A. Brundage, *Law, Sex, and Christian Society in Medieval Europe*, Chicago – London 1987., str. 497; Jane Fair Bestor, *Marriage Transactions in Renaissance Italy and Mauss's Essay on the Gift, Past & Present*, sv. 164, Oxford 1999., str. 25; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 131-132.

³² Za kanonsko pravo vidi: *Decretum Gratiani*, Decreti pars secunda, Causa XXX, Questio V, C. VI (web izdanje: http://geschichte.digitale-sammlungen.de/decretum-gratiani/kapitel/dc_chapter_3_3235). Za Dubrovački statut vidi: *Statut grada Dubrovnika* (dalje: DS), prir. Antun Šoljić, Zdravko Šundrica, Ivo Veselić, Dubrovnik 2002., knj. 5, gl. 47. Za Zadarski statut vidi: *Statuta Iadertina – Zadarski statut* (dalje: ZS), prir. Josip Kolanović – Mate Križman, Zadar 1997., knj. 3, gl. 92. Vidi i: Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 78-79 (gdje se uz ovu postavku ističe i to da su Rab i Šibenik bili iznimke te da se u tim gradovima brak mogao sklopiti i bez miraza, što upućuje na zaključak da je obveza isplate miraza očito bila povezana sa širenjem kanonskoga bračnoga prava).

³³ Opširnije o ulozi miraza u srednjovjekovnim društvima vidi: Marion A. Kaplan, Introduction, u: *The Marriage Bargain*, str. 1-11; Owen Hughes, From Brideprice to Dowry, str. 28-46; Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 77-89.

³⁴ Slično je bilo i u drugim europskim regijama. Vidi: Owen Hughes, From Brideprice to Dowry, str. 34-36.

³⁵ Vidi: Dinić-Knežević, *Položaj žena*, str. 81-87; Chojnacki, *Dowries and Kinsmen*, str. 571-600; Mosher Stuard, *Dowry Increase*, str. 795-811; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 134.

fondova za miraze u okviru bratovština te pokušajem dogovora o isplati miraza u više rata, a ne odjednom.³⁶

U trenutku kada se javlja pisani bračni ugovor između Jurja de Matafaris i Anina oca Ivana de Grade pregovori u vezi sa sklapanjem toga braka već su bili okončani. Dana 28. lipnja 1386. Anin otac Ivan opunomoćio je franjevca Petra iz Kotora zvanoga Gizda da otputuje u Zadar i ondje izabere jednoga građanina na kojega će prenijeti ovlasti Ivanova punomoćnika u Zadru. Ta će osoba onda imati ulogu posrednika između Ivana i budućega Anina muža Jurja u završnoj fazi sklapanja braka. Dolaskom u Zadar Petar je za Ivanova punomoćnika postavio zadarskoga patricija Andriju pok. Zoila de Cessamis, koji je tada već bio u braku s dubrovačkom plemkinjom Paskvom, kćeri Jurja de Pozza i udovicom Mateja de Bisantis iz Kotora.³⁷ Punomoć je sastavljena 29. srpnja 1386., a neposredno nakon toga sklopljen je i već spomenuti bračni ugovor.³⁸ Budući da je većina stavki već unaprijed dogovorena i da su obje strane bile upoznate s detaljima postignutoga dogovora, preostalo je samo zadovoljiti formu, tj. sadržaj dogovora pretočiti u manje-više standardni ugovor koji je objema stranama trebao pružiti jamstva u poštivanje dogovora.

Bračni ugovor sklopili su Juraj de Matafaris s jedne te Ivanov punomoćnik u Zadru Andrija de Cessamis s druge strane. Tim se ugovorom Andrija u Ivanovo ime obvezao da će u skladu s Jurjevim željama i iskazanom dobrom voljom učiniti sve što je u njegovoj moći da Ivan svoju kćer Anu preda Jurju kao zakonitu ženu po običajima i obredima svete Crkve, i to riječima u prezentu (*per verba de praesenti*). Pritom nije zaboravio istaknuti, a notar pribilježiti, da je Ana također dala svoj pristanak da uzme Jurja za zakonitoga muža. Kao jamstvo za poštivanje preuzetih obveza u ugovor je ušla i odredba prema kojoj je Ivan za kršenje obećanja trebao isplatiti Jurju 1000 zlatnih dukata. S druge strane, Juraj se obvezao da će Anu prstenovati i uzeti za ženu prema zakonima svete Crkve riječima u prezentu, a neispunjavanje ugovorne obveze također je trebalo rezultirati plaćanjem kazne u korist Ivana i nauštrb Jurjeve imovine. Nakon toga se Andrija kao Ivanov punomoćnik obvezao pobrinuti da Ivan isplati Jurju 700 zlatnih dukata kao miraz svoje kćeri Ane te buduće Jurjeve žene. Prvih 500 zlatnih dukata Jurju je trebalo biti isplaćeno u roku od dva mjeseca od potpisivanja toga ugovora, a preostalih 200 dukata u roku od šest mjeseci počevši od onoga dana kada Juraj konačno uzme Anu za ženu i odvede je iz očeve kuće. Juraj je, pak, preuzeo obvezu da načini ispravu o Aninu mirazu u propisanom obliku te da

³⁶ Shahar, *The Fourth Estate*, str. 179. O normativnom ograničavanju visine miraza vidi: Dinić-Knežević, *Položaj žena*, str. 74, 89-90; Mosher Stuard, *Dowry Increase*, str. 799, 803-804; Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 78-81. O miraznim fondovima vidi: Kirshner, Molho, *The Dowry Fund*, str. 403-438; Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 82.

³⁷ Dinić-Knežević, *Položaj žena*, str. 66.

³⁸ Punomoć vidi u: DAZd, SZB, Articutus de Rivignano, b. 4, fasc. 3, fol. 53'. Bračni ugovor sačuvan je na dva mjesta. Jedan primjerak sačuvan je u obliku bastardela, tj. notareva skraćenoga zapisa u njegovoj osobnoj bilježnici. Vidi: DAZd, SZB, Articutus de Rivignano, b. 4, fasc. 3, fol. 53'-54'. Drugi primjerak ugovora isti je notar kasnije pretočio u notarski registar. Vidi: DAZd, SZB, Articutus de Rivignano, b. 1, fasc. 2, fol. 45'-46.

joj vrati miraz kada se za to ostvare uobičajeni uvjeti. Prilikom sklapanja bračnoga ugovora notar je i jednoj i drugoj strani izdao ispravu, o čemu je unio i zabilješku na margini u svom registru.

Ovaj bračni ugovor tipičan je za ono vrijeme i u njemu se izražava pristanak i jedne i druge strane da stupe u brak. Pristanak osoba koje su htjele stupiti u brak (*consensus*) bio je temeljni element braka u srednjem vijeku, pa se iz toga razloga izričito navodi da je i Ana dala svoj pristanak, iako možda nije sudjelovala u bračnim pregovorima niti je imala utjecaja na to za koga će se udati.³⁹ Načelo pristanka kao elementa koji čini brak crkveni su zakonodavci preuzeli iz rimskoga prava želeći dati veće značenje duhovnoj vezi muža i žene.⁴⁰ Međutim, crkveni zakoni u mnogočemu nisu odgovarali svjetovnom društvu koje je moglo imati sasvim različita shvaćanja o braku, njegovoj ulozi i razlozima njegova sklapanja, pa je često praksa bila u potpunoj suprotnosti s odredbama o uzajamnom pristanku. Zbog ugleda te političkih i gospodarskih interesa obitelji, žena često nije imala udjela u donošenju odluke za koga će se udati pa se njezin pristanak nije ni tražio.⁴¹ Drugim riječima, pristanak oca podrazumijevao je i pristanak djevojke, ali ga je ona formalno ipak morala izreći kako kasnije ne bi došlo do eventualnih prijevora o valjanosti braka. Osim iskazivanja pristanka za brak, ugovor uređuje i druge obveze sudionika u procesu sklapanja braka, u prvom redu visinu i rokove isplate miraza te muževu obvezu da miraz vrati ženi kada se za to ostvare uvjeti. Povreda ili odustajanje od utanačena dogovora koji je bio reguliran ovim ugovorom trebalo je rezultirati plaćanjem visoke novčane kazne oštećenoj strani. Bračni je dogovor tako u ovoj fazi još uvijek bio raskidiv, ali se na raskid očito nije gledalo s naklonošću i nosio je za sobom određene posljedice.⁴²

Od bračnoga ugovora do stvarnoga sklapanja braka moglo je proći malo vremena, ali i više godina. U slučaju Ane i Jurja tri mjeseca nakon sklapanja bračnoga ugovora zatječe se novi razvoj događaja. U Dubrovniku je 22. listopada 1386. sastavljena isprava o mirazu, koja nažalost nije sačuvana, a za koju se posredno saznaje iz kasnijega sudskoga postupka gdje je podnesena kao dokaz u rješavanju spora. Međutim, u zadarskim je notarskim spisima sačuvana punomoć kojom je Juraj ovlastio trojicu svojih sugrađana da otputuju u Dubrovnik i zastupaju ga u procesu sklapanja braka s Anom. Ta punomoć sastavljena je 17. listopada 1386., pet dana prije dubrovačke isprave o mirazu, a za Jurjeve punomoćnike postavljeni su braća Franjo i Nikola pok. Jakova de Matafaris te Marin pok. Vučine de Matafaris.⁴³ Njih trojica tom su puno-

³⁹ O konsenzusu i konzumaciji braka kao elementima koji su činili brak u srednjem vijeku vidi opširnije: Herlihy, *Medieval Households*, str. 80-82; Brooke, *The medieval idea*, str. 128-132, 138; Cristellon, *I processi matrimoniali*, str. 111-121; Cristellon, *Marriage and Consent*, str. 407-416.

⁴⁰ Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 57.

⁴¹ Opširnije o načelu pristanka na brak u srednjem vijeku te ulozi djevojičinih roditelja u odabiru budućega muža vidi: Shahar, *The Fourth Estate*, str. 82-83; Bardsley, *Women's Roles*, str. 147-149.

⁴² Opširnije o tome vidi: Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, str. 498; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 133.

⁴³ DAZd, SZB, Articutus de Rivignano, b. 4, fasc. 3, fol. 78'-79.

moći dobili više ovlasti. Prvo, njihova zadaća u Dubrovniku bila je obaviti službene zaruke i ženidbu (*desponsatio*), prstenovati Anu i osobno od nje riječima u prezentu čuti pristanak da bude Jurjeva zakonita supruga i žena (*sponsa legitima et uxor*) prema zakonima svete rimske Crkve. Drugo, kao Jurjevi punomoćnici trebali su uzeti Anu za Jurjevu ženu izražavajući riječima u prezentu pristanak da mu bude zakonita supruga. Treće, trebali su potvrditi valjanost prethodno sklopljenoga bračnog ugovora u Zadru i na temelju njega zatražiti od Ivana isplatu prve rate Anina miraza u iznosu od 500 zlatnih dukata. Na kraju, o isplaćenom mirazu i uvjetima njegova povrata trebali su sastaviti ispravu.

Sve navedeno ubrzo je realizirano, a u prilog tomu ide već spomenuta isprava o mirazu sastavljena 22. listopada 1386. u Dubrovniku. Iako ona nije sačuvana, na temelju drugih sličnih dubrovačkih dokumenata o mirazu iz toga vremena nije teško zaključiti da su njime Jurjevi punomoćnici priznali primitak prvih 500 zlatnih dukata u ime Anina miraza, koji se bračnim ugovorom obvezao isplatiti Anin otac Ivan. Ono što pritom ostaje nepoznanica, a u kasnijem će se sudskom postupku pokazati važnim, jest pitanje je li u toj ispravi bilo precizirano da se u slučaju Anine smrti bez zakonitih nasljednika polovica miraza mora vratiti njezinu ocu ili nije. Prema kasnijoj presudi zadarskoga suda i obrazloženju sudaca čini se da nije, ali o tome će još biti govora.

Usporedba sačuvanih bračnih ugovora i miraznih isprava iz Dubrovnika pokazuje da se miraz isplaćivao nakon bračnoga ugovora i realizacije braka.⁴⁴ Isto je bilo i u slučaju Anina miraza, ali ono što je ovdje vrijednije istaknuti i što je već na prvi pogled očito iz dokumenta kojim Juraj šalje svoje punomoćnike u Dubrovnik jest da je sklapanje braka provedeno putem posrednika, a ne osobno. Brak je, dakle, za vrijeme boravka Jurjevih punomoćnika u Dubrovniku zaključen, iako samo putem posrednika, a potvrđen je i isplatom prve rate miraza. Budući da nije postojala nikakva pravna prepreka da se čitav proces sklapanja braka obavi putem posrednika,⁴⁵ pri čemu su se mladenci prvi put mogli upoznati tek prilikom ženina dolaska u muževu kuću, dubrovačka epizoda iz listopada 1386. bila je posljednja u procesu sklapanja ovoga braka, nakon čega je Ana zajedno s Jurjevim punomoćnicima krenula za Zadar. Zbrka u vezi s trenutkom kada počinje brak, a koja se ocrtava i iz ovoga dubrovačko-zadarskoga slučaja, nastaje zbog neujednačena značenja pojma *desponsatio* u srednjem vijeku. Taj pojam može označavati zaruke, ali često se koristi i nakon što bi došlo do razmjene obećanja i pristanka na brak (*consensus*), koji je u srednjem vijeku bio temeljni preduvjet valjanosti braka i kojim se u osnovi stvarala jezgra braka.⁴⁶ Osim toga, izvori dalmatinskih gradova potvrđuju da se pojmovi za označavanje zaruka i braka ponekad koriste kao sinonimi, iz čega proizlazi da bi *sponsalia* označavala brak koji nije u potpunosti realiziran u smislu da žena još nije

⁴⁴ Dinić-Knežević, *Položaj žena*, str. 71; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 134.

⁴⁵ Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, str. 497-498.

⁴⁶ Brooke, *The medieval idea*, str. 145-146.

počela živjeti s mužem te da nije došlo do konzumacije braka.⁴⁷ U skladu s tim dubrovački događaji iz listopada 1386. (vjeridba, prstenovanje, Anin pristanak na brak riječima u prezentu, pristanak Jurjevih punomoćnika na brak riječima u prezentu te isplata prve rate miraza) označavaju sklapanje braka, pa nakon toga nisu više postojale nikakve prepreke da Ana krene za Zadar.

Ovako obavljeno sklapanje braka u srednjem vijeku nije bilo neobično. Iako je Crkva još od ranoga srednjeg vijeka pokušavala označiti sklapanje braka vjerskom ceremonijom i unijeti jedinstvene obrasce u obred i rituale sklapanja braka, oni će se konačno standardizirati tek u drugoj polovici 16. stoljeća na Tridentskom koncilu koji je u tom pogledu uveo stroga pravila.⁴⁸ U ranijim razdobljima bračni su obredi uvelike bili uvjetovani običajima sredine. Premda su kanonska pravila o obredu vjenčanja bila prisutna u Hrvatskoj 13. i 14. stoljeća, ona su bila prilagođena potrebama svjetovnoga društva pa su se mogla razlikovati od jedne lokalne sredine do druge.⁴⁹ Vjenčanje se često odvijalo na crkvenom tlu, najčešće na ulazu u crkvu (*in facie ecclesiae*), a forma sklapanja braka uključivala je blagoslov prstenja, prisustvo svećenika kao svjedoka razmjene sporazuma te blagoslov supružnika.⁵⁰ Međutim, takav obred je bio crkveni ideal koji nije bio nužan za početak braka. Brak nije bilo potrebno sklopiti pred svećenikom ili na ulazu u crkvu, a blagoslov i prsten bili su stvar izbora. Glavna svrha braka bila je uspostaviti rodbinske veze između dviju obitelji pa svjetovnjacima na prvom mjestu nije bio vjerski ritual, nego sprečavanje tajnosti braka i očuvanje traga o tome da je brak sklopljen.

Nakon dubrovačke epizode iz listopada 1386., Anu se prema sačuvanim izvorima zatječe u Zadru tek 1. srpnja 1391., kada je u registar notara Ivana de Casulis unesena njezina oporuka.⁵¹ U njoj je Ana za jednoga od svojih oporučnih izvršitelja postavila i, kako sama kaže, svoga najljubljenijega muža Jurja (*dilectissimum eius virum*). Ana je u to vrijeme i umrla, jer je već Jurjeva oporuka sastavljena dva tjedna iza njezine spominje kao pokojnu. Upravo 1391. godine u dalmatinskim je gradovima ponovno harala kuga pa je moguće da je Ana podlegla toj bolesti.⁵² To dodatno osnažuje i potez Jurja koji je vjerojatno u strahu od iznenadne smrti od kuge samo dva tjedna iza Anine našao za shodno sastaviti i svoju posljednju volju.⁵³ Anina oporuka jedini je dokument u kojem se spominje i njezin neimenovani maloljetni sin koji je u vrijeme pisanja oporuke već bio mrtav. Budući da za sobom nije ostavila zakonitih nasljednika, Ana je svu raspoloživu imovinu razdijelila u više legata imenovavši

⁴⁷ Opširnije o tome vidi: Janeković-Römer, *Maruša*, str. 141.

⁴⁸ Opširnije o tome vidi: Brooke, *The medieval idea*, str. 139.

⁴⁹ Opširnije o tome vidi: Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, str. 494, 502-503; Brooke, *The medieval idea*, str. 251; Bardsley, *Women's Roles*, str. 147; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 125.

⁵⁰ Opširnije o tome vidi: Brooke, *The medieval idea*, str. 248-252; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 124. Vidi i: Shahar, *The Fourth Estate*, str. 81.

⁵¹ DAZd, SZB, Iohannes de Casulis, b. 1, fasc. 3/1, p. 73-74.

⁵² O kugi u to vrijeme vidi: Risto Jeremić – Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, knj. 1, Beograd 1938., str. 69-70.

⁵³ DAZd, SZB, Iohannes de Casulis, b. 1, fasc. 3/1, p. 76-77.

svoga oca Ivana nasljednikom, što se kasnije tijekom sudskega postupka također pokazalo iznimno važnim. Njezina oporuka tipična je za to vrijeme s legatima koji su bili namijenjeni zadarskim crkvama i samostanima, bosanskim franjevcima, hodočasnicima koji su za spas njezine duše i oprost grijeha trebali otputovati u Rim, neudanim djevojkama, pokćerki Katarini i mužu Jurju kojem je ostavila najveći legat od 340 zlatnih dukata s ciljem da učini dobro djelo za njezinu dušu, kako mu je potajice ili nasamo povjerila.

Juraj nije umro u vrijeme sastavljanja svoje oporuke pa tako 20. travnja 1392. sastavlja ispravu kojim priznaje da je u više navrata od Marina de Gondula i Mateja Ivanova de Grade primio 185 zlatnih dukata u ime miraza tada već pokojne žene Ane, novac koji mu je bio obećan bračnim ugovorom.⁵⁴ Time se potvrđuje da je nakon prve rate od 500 zlatnih dukata preostali dio Anina miraza Ivan isplaćivao Jurju u više obroka, ali da on nije isplaćen do visine ugovorena iznosa od 700 zlatnih dukata, već samo do 685 zlatnih dukata. No, Ivanova obveza isplate miraza nakon Anine smrti nije prestala pa je Juraj ovom potvrdom priznao da je namiren u cijelosti i obvezao se da protiv Ivana i njegovih nasljednika neće pokretati sudske sporove oko ostatka Anina miraza.

Juraj je umro nedugo nakon ovoga, svakako prije 27. kolovoza 1392., kada je Pavao pok. Luke Leonova imenovan oporučnim izvršiteljem Prima pok. Luke Leonova umjesto Jurja de Matafaris, pri čemu se kao razlog zamjene navodi Jurjeva smrt.⁵⁵ Nakon što je Juraj umro, njegovu su imovinu po slovu Zadarskoga statuta preuzeli izvršitelji imenovani u oporuci: opat franjevačkoga samostana iz Zadra Benedikt, zatim Šimun de Cucilla te Nikola pok. Jakova de Matafaris, jedan od trojice Jurjevih punomoćnika koji su 1386. godine išli u Dubrovnik sklopiti Jurjev brak s Anom i preuzeti njezin miraz.⁵⁶

Priča o Ani i Jurju tu ne doživljava svoj epilog, jer je u dogledno vrijeme Anin miraz postao predmetom sudskega spora koji je proizlazio iz okolnosti u kojima je Ana umrla te dviju različitih tradicija u vezi s oporučnim raspolaganjem mirazne imovine – konkretno tradicija zabilježenih u Zadarskom i Dubrovačkom statutu. Naime, 1395. godine na zadarskom je sudu podignuta tužba protiv Jurjevih oporučnih izvršitelja u vezi s Aninim mirazom. Tužbu su posredstvom svoga punomoćnika u Zadru podigli Anin otac Ivan te njezina braća Marin i Matej. Još 18. siječnja 1395. Ivan i Marin su u Dubrovniku za svoga punomoćnika postavili Mateja koji je trebao otputovati u Zadar i od nasljednika pok. Jurja te svih drugih osoba koje su bile u posjedu Jurjeve imovine tražiti povrat Anina miraza i druge imovine koja joj je eventualno pripadala. U slučaju da ne uspije ispuniti postavljenu mu zadaću, Matej je dobio ovlasti voditi sudske sporove i žaliti se na eventualne nepovoljne presude

⁵⁴ DAZd, SZB, Articutus de Rivignano, b. 2, fasc. 6, fol. 68-68'.

⁵⁵ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 147'.

⁵⁶ Odredbu Zadarskoga statuta koja propisuje obvezu oporučnih izvršitelja da preuzmu pokojnikovu ostavinu s ciljem izvršenja oporuke vidi u: ZS, knj. 3, gl. 123.

s tim u vezi. Druga zadaća postavljena pred Mateja bila je da u Zadru imenuje jednoga ili više punomoćnika koji će pred zadarskim sudom nastupati u njegovo ime s istim ovlastima koje je od oca Ivana i brata Marina dobio on sam.⁵⁷ Desetak dana kasnije, 29. siječnja 1395., Mateja se zatječe u Zadru gdje za punomoćnika postavlja lučkoga nadzornika i stanovnika Zadra Petra pok. Ricouera iz Firence.⁵⁸ Sudski spor vjerojatno je pokrenut ubrzo nakon toga, tj. nakon što se nastali problem nije mogao riješiti sporazumno.⁵⁹

Spor je pokrenut pred CMC, tj. zadarskim građanskim sudom. Još od sredine 12. stoljeća ovlasti u rješavanju sporova o bračnoj imovini i njezinom nasljeđivanju prešle su na svjetovne sudove, dok su oni crkveni rješavali sporove o valjanosti braka i zahtjeve za rastavom.⁶⁰ Najbolje o tome svjedoči slučaj Jelene, kćeri Petra iz Modruša i žene postolara Petra pok. Mihovila iz Zadra, koja je devedesetih godina 14. stoljeća na zadarskom nadbiskupskom sudu pokrenula spor protiv svoga muža Petra tražeći rastavu od stola i postelje. Spor je rješavao doktor kanonskoga prava Antun iz Genove, tada vikar zadarskoga nadbiskupa Petra de Matafaris. Nakon što je spor riješen u Jeleninu korist, nadbiskupski joj je sud izdao i odgovarajuću presudu (*sententia diuortii seu separationis*) u kojoj je, između ostaloga, stajalo da joj je zbog nečovječnosti i surovosti (*propter seuitiam*) njezina muža dopušteno da ga napusti. Takva praksa bila je uobičajena u srednjovjekovlju i javlja se na crkvenim sudovima koji su općenito dopuštali rastavu od stola i postelje zbog preljuba, zlostavljanja, utajenja bolesti, zločina, impotencije, hereze, ženina pijanstva i sl.⁶¹ Prilikom rješavanja spora na nadbiskupskom sudu Jelenin muž Petar obećao je da će ju uzdržavati, a sam nadbiskupov vikar naložio mu je da Jeleni vrati miraz u iznosu od 82 libre malih mletačkih denara. Zapisnik s ovoga sudskoga postupka nije sačuvan u izvorniku, a za njega se posredno saznaje iz zapisnika jednoga drugog sudskog postupka. Budući da se Petar očito ogлуšio na vikarov nalog da vrati Jeleni miraz, ona je protiv muža pokrenula novi sudski postupak 29. listopada 1393., u kojem je notar zabilježio i Jeleninu priču u vezi s netom opisanim sporom na nadbiskupskom sudu. Međutim, taj novi sudski postupak Jelena nije pokrenula

⁵⁷ Državni arhiv u Dubrovniku (dalje: DAD), *Diversa Cancellariae*, ser. XXV, sv. 31, fol. 140'.

⁵⁸ DAZd, SZB, Petrus de Serçana, b. 3, fasc. 52, fol. 16-17'.

⁵⁹ Točan početak sudskoga postupka nije moguće utvrditi jer nije sačuvan. Spor je nedvojbeno započeo iza veljače 1395. godine jer su procesi iz toga mjeseca sačuvani. Nasuprot tome, 22. srpnja 1395. u Dubrovniku su sastavljena pisma preporuke dubrovačkih vlasti, kojima se jamčila autentičnost Anine mirazne isprave iz 1386. godine. Budući da su te dokumente tužitelji podnijeli kao dokaz u sudskom postupku, on je tada već bio u tijeku. Spomen pisama preporuke dubrovačkih vlasti nalazi se u presudi za konkretni sudski spor. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 206.

⁶⁰ Brooke, *The medieval idea*, str. 128; Shahar, *The Fourth Estate*, str. 87-88. Za pitanja koja su u vezi braka rješavali crkveni sudovi vidi: Richard H. Helmholz, *Marriage Litigation in Medieval England*, Cambridge 2007.; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 161-162.

⁶¹ Opširnije o tome vidi: Brundage, *Law, Sex, and Christian Society*, str. 510-514; Shahar, *The Fourth Estate*, str. 86-87; Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 68; Janeković-Römer, *Maruša*, str. 161-163; Cristellon, *Marriage and Consent*, str. 392-396.

pred crkvenim sudom koji joj je odobrio rastavu od stola i postelje, nego pred zadarskom CMC, tj. građanskim sudom koji je rješavao sporove oko imovine. Jelena je pred tim sudom nastupila s presudom nadbiskupskoga suda i tražila od sudaca CMC da u skladu s tom presudom prisile njezina muža na povrat miraza.⁶² Iako ovaj spor potječe tek s kraja 14. stoljeća, miraz se u Zadru u slučaju rastave od stola i postelje tražio od svjetovnoga suda još i prije, jer i sam Zadarski statut propisuje postupanje s preljubicama koje bi pokušale tražiti miraz od kneza i njegova suda.⁶³ Slično je uostalom bilo i u Dubrovniku, gdje su sva imovinska pitanja u braku još 1294. godine izuzeta iz nadležnosti crkvenoga sudstva i povjerena na rješavanje svjetovnom sudu.⁶⁴

Sve pravne radnje tijekom sudskoga postupka o Aninu mirazu provodio je u ime tužitelja punomoćnik Petar iz Firenze. S druge strane, spor je pokrenut protiv Jurjevih oporučnih izvršitelja kao osoba koje su nakon Jurjeve smrti preuzele njegovu imovinu s ciljem izvršenja oporuke. Razlozi podizanja tužbe bili su sa stajališta tužitelja formulirani tako da obuhvate što više informacija koje su suci mogli smatrati relevantnima pri donošenju presude. Tako se u tužbenom zahtjevu ističe da su Jurjevi punomoćnici još 1386. godine u Dubrovniku od Ivana de Grade primili 500 zlatnih dukata za Anin miraz, o čemu je u Dubrovniku načinjena i isprava. Vrlo je važno reći da je tužitelj tada izričito istaknuo kako je Anin miraz Jurjevim punomoćnicima isplaćen po propisima i običaju grada Dubrovnika (*secundum ordines et consuetudinem ciuitatis Ragusii*). Drugo, prema tužiteljevim riječima sam je Juraj kasnije (1392. godine) ispravom priznao primitak još 185 zlatnih dukata u ime Anina miraza. Budući da je Anin miraz predan Jurju po regulama Dubrovačkoga statuta, a Ana nije imala žive djece koja bi mogla naslijediti njezin miraz, polovicom toga miraza ona nije mogla oporučno raspolagati, već se ona po mišljenju tužitelja trebala vratiti Aninu ocu koji je tada još uvijek bio živ. Ivanov punomoćnik u Zadru Petar u više je navrata od Jurjevih oporučnih izvršitelja i u skladu s ovim postavkama tražio povrat polovice Anina miraza njezinu ocu, ali kako do sporazumnoga rješenja nije došlo, obratio se sudu od kojega je tražio donošenje legitimne i obvezujuće presude kojom bi Jurjevi oporučni izvršitelji bili prisiljeni vratiti traženu polovicu Anina miraza u iznosu od 342 i pol zlatna dukata.

Ovdje načas treba zastati i reći da je u Dubrovniku zaista postojao takav propis, dok je onaj zadarski po tom pitanju bio nešto drugačiji. Iz različitoga pristupa pitanju raspolaganja miraznom imovinom u Dubrovniku i Zadru za slučaj da žena nema djece u osnovi i jest nastao čitav spor. Jedna dubrovačka statutarna odredba tako propisuje da svaka žena koja nema baštinika može slobodno oporučiti do polovice svoga miraza, dok se ostatak trebao vratiti ocu, odnosno drugim članovima obitelji ako otac više nije bio živ. Tek u slučaju da ženi ne bi bili živi ni otac, ni majka,

⁶² DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 91.

⁶³ ZS, knj. 3, gl. 94.

⁶⁴ Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 78.

ni braća, ni sestre, ni bratovi sinovi mogla je slobodno oporučiti čitav svoj miraz.⁶⁵ Anin otac Ivan u vrijeme njezine smrti još je uvijek bio živ pa je u skladu s tim, i tvrdeći da je isprava o Aninu mirazu sastavljena po dubrovačkim običajima, pokrenuo sudski postupak. Zadarski statut isto je pitanje regulirao na potpuno drugačiji način, pa je svaka žena starija od 15 godina mogla oporučno ostaviti čitav miraz komu želi bez ikakvih prepreka ili obveza prema ocu i drugim članovima njezine obitelji.⁶⁶ Naravno, odredba vrijedi samo za slučaj da žena nije imala djece, jer su u protivnom miraz u razmjernim dijelovima nasljeđivala djeca kao ženini zakoniti nasljednici.

Sudski postupak pred zadarskom CMC vodio se u skladu s tada u Zadru uobičajenim normama. Suci su najprije utvrdili identitet osoba i na temelju priloženih isprava potvrdili njihovu procesnu sposobnost. Nakon litiskontestacije obje su strane pristupile podnošenju dokaza. Radi se o već spomenutim dokumentima, odredbama Dubrovačkoga i Zadarskoga statuta, a na kraju i iskazu obiju strana da je Ana u vrijeme svoje smrti imala više od 15 godina te da je umrla bez djece, što je također bio važan čimbenik u donošenju presude.

Nakon što je sudski postupak zaključen, suci CMC donijeli su 9. listopada 1395. presudu kojom su Jurjeve izvršitelje oslobodili tužiteljeve tražbine, tj. kojom su odbili Ivanovu tužbu za povratom polovice Anina miraza.⁶⁷ Pritom su dosta neuobičajeno u odnosu na druge sačuvane presude dali i opširno obrazloženje svoje odluke pa je Ivanova tužba odbačena iz tri razloga. Prvo, Ivanova je tužba odbačena zato što je nakon udaje za Jurja i dolaska u Zadar za Anu postao mjerodavan Zadarski statut na temelju kojega je i sastavila svoju oporuku. U skladu s tim odredba Dubrovačkoga statuta na koju se pozivao tužitelj nije bila relevantna i nije se mogla primijeniti na slučaj. Drugo, suci su svoju odluku opravdali tvrdnjom da je podnesena odredba Dubrovačkoga statuta o nasljeđivanju ženina miraza predviđena za slučaj da žena nema baštinika, a prema tumačenju sudaca CMC Ana ga je imala jer je oporučno svojim nasljednikom imenovala oca Ivana. Zanimljivo je pritom da su suci CMC pogrešno shvatili razmatranu odredbu Dubrovačkoga statuta jer "baštinici" u njoj nisu oni koji se imenuju oporučno, nego oni koji na baštinu imaju pravo temeljem zakonskoga nasljednoga reda. I treće, tužba je odbačena zbog toga što je tužitelj na sudu tvrdio da je mirazna isprava sastavljena po dubrovačkim običajima, ali suci u kopiji te isprave koja im je podnesena na razmatranje nisu pronašli nikakve dodatne obvezujuće odredbe o eventualnim modalitetima povrata miraza, već samo priznanje da je miraz primljen.

Iz ovako formuliranih razloga odbijanju Ivanova tužbenoga zahtjeva zorno se zrcale razlike u zadarskoj i dubrovačkoj tradiciji o slobodi oporučnoga raspolaganja mirazom, ali i razlozi pokretanju čitavoga spora. Kao prvo, Ana je zasigurno imala predodžbe o tome da se u slučaju smrti bez djece polovica miraza po dubrovačkim

⁶⁵ DS, knj. 8, gl. 95. Vidi i: Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 87.

⁶⁶ ZS, knj. 3, gl. 112.

⁶⁷ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 205-206'.

običajima treba vratiti njezinoj obitelji, pa je zato oporučno imenovala oca nasljednikom svoje imovine. No, Ivan je time bio na gubitku i upravo u tome razaznaje se razlog zbog kojega je sudskim putem pokušao osporiti valjanost njezine oporuke tvrdeći da je mirazna isprava sastavljena po dubrovačkim, a ne po zadarskim običajima. Po Ivanovu shvaćanju pravo na Aninu imovinu, koja se najvećim dijelom sastojala upravo od miraza, on je imao temeljem statutarnih propisa, tj. zakonskoga nasljednog reda, a ne temeljem oporučnoga nasljeđivanja. Po Ivanu je, dakle, prednost imao miraz, a ne oporuka, premda je korisnik ustvari bio isti: on sam. Razlog takvom Ivanovom stavu treba tražiti u činjenici da miraz nije bio opterećen brojnim legatima koji su prilikom izvršavanja oporuke imali prednost pred oporučno imenovanim nasljednikom. Drugim riječima, oporučno imenovani nasljednik trebao je dobiti samo ono što bi ostalo nakon isplate svih legata. Kada se to pretoči u konkretne brojke, Ivanu se na temelju Anina miraza od 685 zlatnih dukata trebala vratiti polovica, tj. 342 i pol zlatna dukata, kako i stoji u Ivanovu tužbenom zahtjevu. Gledano s druge strane, Ana je različitim osobama i crkvenim ustanovama oporučno namijenila legate u ukupnom iznosu od 575 zlatnih dukata i 20 solida malih mletačkih denara, ne računajući legat koji se trebao isplatiti dvojici hodočasnika nakon njihova povratka iz Rima, gdje su trebali otputovati za spas njezine duše i oprost njezinih grijeha, pa bi priznavanjem Anine oporuke Ivan kao oporučno imenovani nasljednik trebao dobiti samo preostalih 110 zlatnih dukata ili manje od toga iznosa.

Spor u vezi s Aninim mirazom nastao je, dakle, iz različitih pravnih tradicija Dubrovnika i Zadra po pitanju ženine slobode oporučnoga raspolaganja mirazom. Različita načela prema kojima su gradovi regulirali to pitanje bila su odraz osobitih društvenih i gospodarskih procesa u pojedinim gradovima, pa je svaki grad ovisno o okolnostima stvarao vlastiti pravni sustav. Srednjovjekovni pluralizam prava omogućavao im je da u svakoj situaciji pokušaju pronaći i primjenjivati rješenja koja su im najbolje odgovarala pa su zbog toga u osnovi i nastale razlike u normiranju različitih društvenih, imovinskih i drugih odnosa u pojedinim gradovima. U takav kontekst mogu se smjestiti i različite norme o ženinoj slobodi oporučnoga raspolaganja mirazom koje su u ovom slučaju rezultirale opisanim sudskim postupkom. Iako su u mnogočemu pravni sustavi Zadra i Dubrovnika regulirani kroz njihove statute po pitanju miraza slični, oni ipak pokazuju određene razlike. Kada žena ima zakonite nasljednike, u oba se grada dodjela ženina miraza regulira tako što miraz razmjerno nasljeđuju sva ženina djeca. Najveća se razlika pak očituje u situaciji kada žena nije imala djece koja bi mogla naslijediti miraz. U takvoj je situaciji Dubrovački statut propisivao povrat polovice miraza ženinu ocu, dok je Zadarski statut ženi omogućavao potpuno oporučno raspolaganje mirazom. Kada bi se određene okolnosti u srazu dva konkurentna pravna sustava poklopile, kao što su se poklopile u slučaju Anina miraza, problem se mogao riješiti ili izvansudskom nagodbom ili redovitim sudskim putem. Na sreću ili nesreću, slučaj Anina miraza završio je na sudu i do danas ostao zabilježen jedino u obliku presude kojom je priznato njezino pravo

potpunoga oporučnog raspolaganja miraznom imovinom. Čini se tako da je u ovom slučaju zadarska pravna tradicija pobijedila, no pitanje jest je li na tome i ostalo jer je Ivanov punomoćnik Petar iz Firence na ovakvu presudu zadarskih sudaca uložio priziv, ishod kojega, nažalost, nije poznat.

* * *

Netom opisana priča o Aninu mirazu odudara od drugih uobičajenih sporova oko mirazne imovine u sačuvanim zapisnicima CMC zbog mogućnosti rekonstrukcije velikoga dijela priče, razine detalja koju nude drugi sačuvani dokumenti te protagonista iz dva grada s različitim tradicijama u vezi s oporučnim raspolaganjem miraznom imovinom kada žena nema zakonitih nasljednika. U fragmentarno sačuvanim spisima CMC može se pronaći oko 130 zapisa iz sporova oko mirazne imovine. Međutim, to ne znači da se radi o 130 pojedinačnih slučajeva. Zadarski sustav vođenja sudskih spisa u drugoj polovici 14. stoljeća bio je uređen tako da su se pojedini sudski sporovi vodili u više sudskih knjiga, a ne isključivo na jednom mjestu. Jedan te isti sudski postupak tako se može tražiti u knjizi procesa, knjizi iskaza svjedoka, knjizi presuda i knjizi izvršenja presuda, odnosno samo u nekima od njih ako iz određenoga perioda nisu sačuvane sve sudske knjige.⁶⁸ To znači da se spomenutih 130 zapisa u osnovi odnosi na nešto manji broj pojedinačnih slučajeva, konkretno na njih 97. Za 29 slučajeva mogu se naći zapisi u više od jedne sudske knjige pa na njih otpadaju ukupno 62 zapisa. Preostalih 68 zapisa odnosi se na isti broj pojedinačnih sudskih predmeta.

No, zbog čega se uopće javljaju sporovi u vezi s mirazima? Već je prije istaknuta važnost miraza u srednjovjekovnim društvima i u tom se pogledu pravne tradicije Zadra i Dubrovnika poklapaju. Miraz je bio polazište u oblikovanju bračnih imovinskih odnosa pa su prava vlasništva i upravljanja tom imovinom bila u određenoj mjeri regulirana statutima tih gradova. Generalno se može reći da je mirazna imovina u oba grada bila vezana, tj. da žena nije mogla njome slobodno raspolagati jer je bila namijenjena za udaju, a nasljeđivala su ju njezina djeca. Pravno gledajući, miraz je bio vlasništvo žene, ali se u procesu sklapanja braka predavao mužu koji je potom njime upravljao za vrijeme trajanja braka. On je taj novac mogao investirati i od njega ostvarivati profit, ali je za ženu visina miraza uvijek ostajala ista. Iznimku

⁶⁸ Jedan takav sudski predmet bio je, primjerice, onaj koji je pokrenula Marta, udova suknara Nikole i žena notara Ivana de Casulis. Njezin tužbeni zahtjev upisan je u knjigu procesa 11. ožujka 1395., čime je pokrenula sudski spor protiv Nikolina sina i nasljednika Angela te svećenika Petra pok. Marka Grka, koji je bio skrbnik druge Nikoline djece. Tim zahtjevom Marta je od njih tražila povrat 1000 libara malih mletačkih denara u ime miraza koji je Nikola primio kada se ona za njega udavala. Osim Martina tužbenoga zahtjeva, notar CMC je na istom mjestu bilježio i zapise s pojedinih ročišta. Međutim, presuda u Martinu korist koja je proistekla iz toga sudskega postupka 12. lipnja 1395. nije upisana na to mjesto, već u zasebnu sudsku knjigu presuda, dok je zapis o provedbi ovrhe s ciljem namire Martine tražbine pribilježen 20. studenoga 1396. u sudsku knjigu izvršenja presuda. Za Martin tužbeni zahtjev i proces vidi: DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 119-119'. Za presudu vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 212-212'. Za zapis o izvršenju presude vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 41.

predstavlja jedino slučaj kada otac na smrti ili muž ženi dodjeljuju određeni novčani iznos pri čemu se izričito naglašava da je riječ o uvećanju miraza (*augmentum dotis*). Muž nije smio otuđiti ili upropastiti dodijeljeni mu ženin miraz, a žena također nije mogla prodati, otuđiti ili obvezati komu svoj miraz dok je muž bio živ.⁶⁹ Nakon muževe smrti miraz koji je žena donijela u brak trebao joj se vratiti, a nakon ženine smrti nasljeđivala su ga njezina djeca. U slučaju da žena nije imala djece oporučno je svojim mirazom mogla raspolagati na temelju uobičajenih normi svake lokalne sredine, o čemu je već bilo govora u slučaju Anina miraza. U slučaju, pak, da prije svoje smrti žena bez djece nije sastavila oporuku, miraz je trebao naslijediti ženin najbliži rod.⁷⁰ Nakon što bi žena ili njezina djeca dobila povrat miraza uobičajeni postupak podrazumijevao je da se o tome sastavi bilješka u notarskom registru, a da se isprava o mirazu izdana strankama pokida.⁷¹

Međutim, sačuvani sudski zapisnici pokazuju da se privatni odnosi u vezi s miraznom imovinom očito nisu uvijek održavali prema dogovoru ili uobičajenim normama te da su u takvim situacijama pojedinci svoja prava na miraznu imovinu pokušavali utjerati od nadležnih sudova. Na općenitoj razini sudski sporovi u vezi s mirazima pokretali su se iz dva glavna razloga. Prvo i najčešće, sudski sporovi o miraznoj imovini vodili su se u slučaju kada muž ili njegovi oporučni izvršitelji i nasljednici ne bi ženi ili njezinoj djeci vratili miraz nakon smrti jednoga od supružnika. Primjerice, jedan takav spor pokrenut je pri zadarskoj CMC 7. lipnja 1393. kada je Klara, udova Julijana Venturina i žena trgovca Lipparella pok. Jurja iz Ankone, tražila od Venturina povrat miraza od 400 zlatnih dukata, što joj ga nije isplatio nakon smrti njezina prvoga muža Julijana.⁷² Drugo, sporovi u vezi s mirazima pokretali su se i kada ženin otac ili druga rodbina ne bi mužu isplatili čitav iznos ili ratu miraza u dogovorenu roku. Primjerice, 1. siječnja 1393. donesena je presuda u sporu kojim je Barol pok. Nikole de Drechia tražio od Kreše pok. Mihe de Varicassis 688 libara malih mletačkih denara kao ostatak od ukupno 1500 libara koje se Krešo obvezao platiti za miraz svoje unuke Katarine prilikom udaje za Barola.⁷³ Iako su ova dva razloga najčešći pokretači sudskih sporova oko mirazne imovine, treba reći da se rijetko javljaju i još neki, primjerice, već spomenuti slučaj Jelene koja je tražila rastavu od stola i postelje zbog muževa zlostavljanja ili slučajevi kada oporučni izvršitelji ženina oca ne bi htjeli isplatiti ženi miraz ili uvećanje miraza na temelju očeve oporuke. Primjerice, 10. travnja 1388. suci CMC donijeli su presudu u sporu kojim je

⁶⁹ Shahar, *The Fourth Estate*, str. 91. Te odredbe su se, naravno, primjenjivale i u dalmatinskim gradovima. Vidi primjerice: ZS, knj. 3, gl. 99.

⁷⁰ Primjerice, 29. listopada 1391. Juraj Firentinac pok. Budoja iz Zadra pokrenuo je pred sucima CMC spor protiv Grgura iz Zadra tražeći da mu vrati miraz Jurjeve kćeri Dražice u iznosu od 500 libara malih mletačkih denara jer je Dražica umrla bez oporuke. Pritom je Juraj svoj tužbeni zahtjev opravdavao tvrdnjom da je on kao Dražicin otac njezin najbliži rod. Vidi: DAZd, CMC, kut. V, fasc. 8, fol. 15-15'.

⁷¹ Vidi primjerice: DAZd, SZB, Petrus Perençanus, b. 1, fasc. 4, fol. 18'.

⁷² DAZd, CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 1.

⁷³ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 119'.

Marija, žena Cernola de Botono i kći Franje de Zadulinis, tražila od oporučnih izvršitelja svoga oca 160 florena koje joj je oporučno namijenio otac za uvećanje miraza.⁷⁴ U svim ovim slučajevima gotovo je nemoguće ulaziti u motive zbog kojih su pojedinci kršili ustaljene norme ili zaobilazili obveze u vezi s mirazinom imovinom jer se u tužbenim zahtjevima ti motivi nikada ne spominju. Općenito zadarski srednjovjekovni sudski spisi pokazuju visok stupanj formalizacije pa su notari iz zapisnikâ izuzimali sve što su s pravnoga stajališta smatrali nevažnim u donošenju presuda i time sudske postupke usmjeravali samo na ono što je bio predmet spora. Zbog toga se može samo nagađati da je u slučaju miraznih sudskih sporova miraz propao u kakvim trgovačkim ili drugim poslovnim pothvatima, da je riječ o nelikvidnosti, osobnim i obiteljskim razlozima ili nečem četvrtom.

Sve sačuvane presude iz zadarskih sudskih zapisnika koje su proistekle iz sporova u vezi s miraznom imovinom, izuzev dvije, suci su donijeli u korist tužitelja koji su sudskim putem tražili miraz. To znači da su suci CMC redovito donosili presude na temelju kojih su tuženici bili primorani zadovoljiti zahtjeve tužitelja za povratom ili isplatom miraza. Jedan od sačuvanih sporova koji su završili odbijanjem tužbenoga zahtjeva i oslobađanjem tuženika obveze da namire miraz tužiteljima bio je i onaj u vezi s Aninim mirazom, dok je rezultat drugoga sačuvan u obliku presude iz 1389. godine. Tom je presudom okončan postupak koji je pokrenula Klara, udova Ratka i tada žena Nikole pok. Lovre iz Venecije, protiv Marice, sestre Klarina pokojnoga muža Ratka. Smatrajući da se Marica nalazi u posjedu određene imovine svoga pokojnoga brata, Klara je od nje tražila isplatu dijela miraza u iznosu od 250 libara malih mletačkih denara. Međutim, sud je njezinu tužbu odbio, ali ne zato što je smatrao Klarin zahtjev neutemeljenim, već zato što tužiteljica nije uspjela dokazati da je Marica zaista bila u posjedu bratove imovine od koje bi se mogao namiriti Klarin miraz. U takvim okolnostima suci su istaknuli, a notar pribilježio, da Klara i dalje ima pravo tražiti svoj miraz, ali protiv osoba za koje se stvarno može utvrditi da posjeduju neku imovinu njezina pokojnoga muža.⁷⁵ U svim ostalim sačuvanim sporovima presude su izrečene isključivo u korist tužitelja, čime se pokretao postupak namire miraza. To uvelike treba zahvaliti sve većoj važnosti pisane riječi te propisima o sastavljanju miraznih isprava.⁷⁶ Tako su u svim sačuvanim zadarskim

⁷⁴ DAZd, CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 112'-113.

⁷⁵ DAZd, CMC, kut. VI, fasc. 5, fol. 89'.

⁷⁶ DS, knj. 4, gl. 4. U Zadarskom statutu odredbe o obveznom sastavljanju miraznih isprava nema, ali postoji ona prema kojoj su se svi poslovi i nagodbe, u što spadaju i mirazi, vrijednosti iznad 10 libara malih mletačkih denara trebali ugovarati u pisanom obliku. Vidi: ZS, knj. 2, gl. 67. Obveza sastavljanja miraznih isprava postojala je u svim dalmatinskim gradovima. Vidi: Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 83. Opširnije o ulozi pisane riječi u srednjem vijeku vidi primjerice: Michael T. Clanchy, *From Memory to Written Record: England 1066-1307*, Oxford 1993.; *The Development of Literate Mentalities in East Central Europe*, ur. Anna Adamska – Marco Mostert, Turnhout 2004.; *Transforming the Medieval World: Uses of Pragmatic Literacy in the Middle Ages*, ur. Franz J. Arlinghaus, Marcus Ostermann, Oliver Plessow, Gudrun Tscherpel, Turnhout 2006.

sporovima tužitelji redovito i bez iznimke svoja prava pokušavali dokazati pozivom na mirazne isprave, čije su kopije podnosili sucima na razmatranje.

Okrećući se pitanju načina na koje su pojedinci sudskim putem pokušavali doći do mirazne imovine, valja poći od opće konstatacije kako to često nije bio nimalo lagan put niti je u startu jamčio uspjeh. Kada bi se pojedinac obratio sudu s ciljem namire neke tražbine, u ovom slučaju miraza, to znači da će se okončanjem sudskoga postupka u korist tužitelja pokrenuti postupak namire tražbine, konkretno postupak ovrhe nad tuženikovom imovinom te postupak prodaje te imovine na javnoj dražbi, od čega će tužitelj konačno biti namiren. Međutim, u sudskom postupku ležale su brojne prepreke koje je trebalo premostiti, u prvom redu iskorištavanje mogućnosti ogluhe i brojnih odgoda koje su razvlačile tijek sudskoga postupka. Nadalje, okončanje jednoga sudskoga postupka moglo je značiti i pokretanje novih kada se tražbina ne bi mogla namiriti. Primjerice, već je spomenuta presuda od 1. siječnja 1393. iz spora kojim je Barol pok. Nikole de Drechia pokušavao od Kreše pok. Mihe de Varicassis unovčiti 688 libara malih mletačkih denara kao ostatak od 1500 libara za miraz Krešine unuke i Barolove žene Katarine. Budući da presuda nije sačuvana u cijelosti ne zna se njezin ishod, ali iz jednoga drugoga sudskoga postupka jasno je da Barolov spor nije završio onako kako je on zamislio. Ubrzo nakon donošenja presude u prvom sporu, Barol je 10. ožujka 1393. pokrenuo novi sudski postupak iz kojega se zrcali sva zamršenost situacija u koje su pojedinci mogli doći s ciljem da namire svoje tražbine. Novi spor Barol je pokrenuo protiv suknara Šimuna pok. Magiola tražeći da mu isplati jedan dio neisplaćena miraza u iznosu od 143 zlatna dukata i 32 solida malih mletačkih denara.⁷⁷ Svoj tužbeni zahtjev protiv Šimuna Barol je u tančine obrazložio sucima s ciljem da shvate o čemu je riječ i da odluče njemu u korist. Tako je Barol istaknuo da mu je temeljem isprave Krešo de Varicassis ostao dužan 688 libara malih mletačkih denara za miraz Krešine unuke Katarine, ali i to da je Krešo bio dužnik zadarske komune te da je s ciljem namire duga prodao određenu imovinu, uključujući i jednu kuću koja se ubrzo našla na javnoj dražbi. Barol je kao jedan od Krešinih vjerovnika uložio prigovor na održavanje te dražbe tvrdeći da je sporna kuća predana njemu kao jamstvo isplate miraza pa, prema njegovu mišljenju, ima prioritet u naplati. Kuća je u konačnici ipak prodana Jakovu de Raduchis za 1010 zlatnih dukata, pri čemu se ističe da je novac od njezine prodaje na zahtjev Krešinih vjerovnika položen kod suknara Šimuna koji je potom trebao isplatiti Krešine vjerovnike. Još prije toga zadarski su rektori priznali Barolu udio u namirenju od prodaje te kuće, ali se on kasnije ipak žalio da je Šimun u cijelosti isplatio razne Krešine vjerovnike, ali ne i njega. Pritom se Barol pozvao i na činjenicu da se Krešo u jednom drugom sporu branio tvrdnjom prema kojoj je uz Barolovu suglasnost novac od prodaje kuće za njegovu tražbinu položen kod suknara Šimuna pa mu stoga više ne duguje ništa. Suci su Krešu u tom sporu oslobodili Barolove

⁷⁷ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 5, fol. 56-56'.

tražbine pa je stoga ostatak miraza Barol pokušavao naplatiti od suknara Šimuna koji mu je u vezi s tim u dva navrata isplatio 36 libara malih mletačkih denara i 5 zlatnih dukata. Budući da ga nije isplatio u cijelosti, Barol je protiv Šimuna pokrenuo spor s ciljem da u potpunosti namiri svoju tražbinu.

Dakle, kada bi sud pojedincu potvrdio pravo na miraznu imovinu donošenjem presude kojom se pokretalo namirenje kroz postupak ovrhe, novi su se sudski sporovi najčešće javljali kada se miraz ne bi mogao namiriti, a s ciljem da se utvrdi čija tražbina ima prioritet. Jedan od najboljih takvih slučajeva, koji ocrtava i realne probleme u pokušaju namire miraza, jest onaj Radice, udove mornara Jurja i žene postolara Ivana. Radica nikako nije uspijevala u svojim nastojanjima da dobije nazad miraz iz prvoga braka s Jurjem. S tim ciljem najprije je pokrenula sudski spor protiv skrbnika imovine svoga pokojnoga muža Jurja tražeći da joj vrate miraz. Taj spor nije sačuvan, ali se posredno saznaje da je riješen u njezinu korist pa su joj dužnici na temelju presude trebali isplatiti 325 libara malih mletačkih denara. U skladu s donesenom presudom iz toga spora pokrenut je postupak ovrhe koji je trebao osigurati namiru njezine tražbine, ali se on nije mogao provesti jer u ostavini njezina pokojnoga muža očito nije postojala imovina kojom bi se moglo osigurati ispunjenje njezina zahtjeva. Zbog toga je Radica 9. lipnja 1393. pokrenula novi sudski postupak pred CMC i to protiv trgovca Ivana pok. Vuka. Do nje je, naime, došao glas kako je trgovac Ivan posjedovao polovicu jednoga broda, nekada u vlasništvu njezina pokojnoga muža Jurja, pa je od sudaca CMC tražila da joj prepuste tu polovicu broda. Njezina namjera bila je staviti tu polovicu broda na dražbu i od njezine prodaje namiriti svoj miraz. Međutim, sudski je notar po nalogu sudaca CMC taj sudski postupak u startu prekinuo uz obrazloženje da rješavanje predloženoga tužbenoga zahtjeva ne ulazi u nadležnost CMC, već u nadležnost pomorskih sudaca koji su djelovali u sklopu drugog zadarskog suda zvanoga *Curia consulum et maris*.⁷⁸ Premda je spor pokrenut s ciljem namire miraza nakon smrti Radičina prvoga muža Jurja, suci CMC ocijenili su da spor ne spada pod njihove ingerencije zato što se u osnovi radilo o zahtjevu za prodajom broda na temelju presude. Predmet spora na osnovi kojega je donesena ta presuda nije bio relevantan u rješavanju novoga spora pa su suci CMC uputili Radicu na drugi sud.

Proglašenjem presude o namiri miraza i istekom roka od deset dana za ulaganje priziva ostvarivali su se početni uvjeti za pokretanje ovrhe koju su provodili tribuni.⁷⁹ Zadaća tribuna nakon donošenja i proglašenja presude bila je o tome obavijestiti

⁷⁸ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 6, fol. 2: *Domini iudices mandauerunt dictum preceptum pennari pro eo quia non pertinet ad offitium ipsorum set ad offitium iudicum maris et cetera*. Opširnije o zadarskom trgovačkom i pomorskom sudu u srednjem vijeku vidi: Tomislav Popić, *Zadarska Curia consulum et maris i njezini zapisnici iz druge polovice 14. i prve polovice 15. stoljeća*, *Povijesni prilozi*, god. 31, br. 41, Zagreb 2011., str. 143-171.

⁷⁹ Opširnije o tribunima vidi: Nada Klaić, *Tribuni i consules zadarskih isprava X. i XI. stoljeća*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, sv. 11, Beograd 1968., str. 67-92; Lujo Margetić, *Tribuni u srednjovjekovnim dalmatinskim gradskim općinama*, *Zbornik radova Vizantološkog instituta*, sv. 16, Beograd 1975., str. 25-53;

gradske rektore koji su potom trebali odobriti pokretanje postupka ovrhe. Kada bi se njihovo odobrenje ishodilo, tribuni su bili dužni pronaći određenu dužnikovu imovinu nad kojom bi se mogla provesti ovrha. Prema slovu Zadarskoga statuta to su mogle biti sve pokretnine i nekretnine izuzev postelja, namještaja i odjeće koja je bila na raspolaganju dužniku i njegovoj obitelji te kuće u kojoj je dužnik stanovao sa svojom obitelji.⁸⁰

U potragu za imovinom koja će doći pod ovrhu mogli su se osim tribuna uključiti i vjerovnici, o čemu posredno svjedoči i Radičin slučaj. Već je rečeno da je uspjeh na tom polju često značio pokretanje novih sudskih sporova zbog uspostave prvenstva namire iz takve imovine. No, baš u takvim slučajevima jasno se očituje važnost miraza jer je postojalo privilegirano založno pravo vjerovnika koji je utjerivao miraznu imovinu nad svim drugim vjerovnicima. Takvu praksu izvrsno zrcali spor koji je pred sucima CMC pokrenut 9. prosinca 1394. između trgovca Stjepana pok. Vučine de Bosco iz Zadra s jedne te mornara Stjepana pok. vrtlara Bogdana iz Zadra i njegove žene Mire s druge strane u naočigled zamršenoj situaciji. Naime, 13. listopada 1393. zadarski bilježnik Vannes Dominikov iz Ferma sastavio je instrument kojim je Kolan pok. Šimuna Stanislavića, sin i nasljednik svoje majke Matije, udove jednog drugog i pokojnoga trgovca Stjepana de Bosco, prepustio tražbinu na temelju presude već spomenutom i živućem Stjepanu de Bosco. Spor na temelju kojega je donesena ta presuda vodio se oko miraza Kolanove majke Matije u iznosu od 70 zlatnih dukata. Nakon što je umro Matijin muž Stjepan, njegova je dobra naslijedio sin mu Martin, a kad je umro i on sva je imovina prešla u ruke Martinovih oporučnih izvršitelja. U takvim je okolnostima onda Kolan, Matijin sin iz njezina prvoga braka sa Šimunom Stanislavićem, pokrenuo spor protiv Martinovih oporučnih izvršitelja i dobio presudu o povratu majčina miraza. Pravo na naplatu toga miraza Kolan je zatim putem već spomenutoga instrumenta prenio na trgovca Stjepana pok. Vučine de Bosco, pa je u skladu s tim Stjepan dobio založno pravo na polovicu jednoga zemljišnoga posjeda iz ostavine pokojnoga Martina. Čitav posjed površine 30 gonjaja obuhvaćao je obradive zemlje, pašnjake, livade, šume, gajeve i potoke, a nalazio se na ukupno 24 čestice u pet sela zadarskoga kotara. Polovica toga posjeda, dakle, koja je ovrhom pripala Stjepanu, prodana je putem dražbe trgovcu Jakovu Vodaniću iz Zadra za 160 libara malih mletačkih denara, a budući da time Stjepan nije namirio čitav traženi iznos miraza od 70 zlatnih dukata, zatražio je od rektora da se presuda izvrši do kraja. Rektori su u skladu s tim tribunu izdali nalog da privede izvršenje presude kraju, ali je tribun notara CMC izvijestio kako jednostavno nije mogao ući u trag imovini pokojnoga Martina na temelju koje bi Stjepana uveo u njezin posjed. Stjepan de Bosco

Nikolić, *Rodaci i bližnji*, str. 125-126, 173-177; Ista, Madijevci: primjer obitelji dalmatinske gradske elite u desetoj i jedanaestoj stoljeću, *Zbornik OPZ*, sv. 23, Zagreb 2005., str. 3; Tomislav Popić, *Zadarski sud Curia maior ciuiliium* i njegovo djelovanje, neobjavljena doktorska radnja, Zagreb: Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu 2011., str. 69-72.

⁸⁰ Vidi: ZS, knj. 2, gl. 133; ZS, knj. 2, gl. 137.

tada se zasigurno dosjetio kako je prilikom prvoga postupka ovrhe uspio doći samo do polovice zemljišnog posjeda pokojnoga Martina pa je pokrenuo sudski postupak protiv već spomenutoga mornara Stjepana i njegove žene Mire, koji su u tom trenutku uživali drugu polovicu spornoga zemljišnoga posjeda. Dakako, od suda je tražio da mu prepusti i drugu polovicu Martinova posjeda kako bi i taj dio mogao prodati te tako namiriti ostatak miraza.⁸¹ Iz presude koja je donesena 27. kolovoza 1395. vidi se da su Stjepan i njegova žena Mira, slično Stjepanu de Bosco, u posjed druge polovice sporne Martinove zemlje došli temeljem izvršenja neke druge presude.⁸² Međutim, u sudskom postupku što ga je Stjepan de Bosco pokrenuo protiv mornara Stjepana i njegove žene Mire suci su presudu ipak donijeli u korist Stjepana de Bosco obrazlažući ju tvrdnjom da se on temeljem prava koja su mu prepuštena u vezi s Matijinim mirazom mogao namiriti prije mornara Stjepana i žene mu Mire, što znači da je miraz bio privilegirana tražbina, tj. da je za namiru miraza bilo osigurano založno pravo koje je imalo prednost pred drugim vjerovnicima i tražbinama. To privilegirano založno pravo za mirazne tražbine, koje je uvelike omogućavalo funkcioniranje i održavanje miraznoga sustava, nije samo posebnost Zadra; njegova primjena susreće se i u drugim gradovima, primjerice u Dubrovniku, Kotoru i Budvi.⁸³

Iz ovih nekoliko primjera vidi se da ni postupak ovrhe ponekad nije bilo lako provesti i da je često dolazilo do problema koje je na neki način trebalo premostiti, a gotovo svi su značili odugovlačenje i odgađanje stvarne namire. Najbolje o tome svjedoče dva zapisa o provedbi postupka ovrhe na temelju presude sudaca CMC od 1. ožujka 1391. Naime, toga su dana suci CMC zaključili spor kojim je Elizabeta, udova Franje de Civalelis, tražila od skrbnika imovine njezina pokojnog muža povrat miraza u iznosu od 450 zlatnih dukata. Sama presuda nije sačuvana, a za nju se posredno saznaje tek iz zapisa koji je 21. veljače 1398. u postupku ovrhe i namire Elizabetine tražbine notaru CMC podnio tribun Šimun de Zadulinis. Tom je prigodom Šimun istaknuo da se kod nekoliko posjednika imovine pok. Franje raspitivao o mogućnosti prepuštanja jednoga dijela te imovine Elizabeti s ciljem namirenja njezine tražbine te da nije mogao ući u trag imovini koja bi bila pogodna za uspješno okončanje postupka ovrhe.⁸⁴ Već na prvi pogled uočava se da je od donošenja presude do njezina izvršenja prošlo punih sedam godina. Pitanje ostaje je li do 1398. Elizabeta uspjela namiriti barem dio svoje tražbine ili zbog nemogućnosti pronalaska odgovarajuće imovine nije mogla ni to. No, činjenica da se postupak ovrhe ponovno pokreće 1398. godine pokazuje da Elizabetina tražbina nije namirena u cijelosti te da je presuda kroz čitav period ostala pravomoćna sve dok se ponovno nije otvorila mogućnost njezina izvršenja i namire vjerovnika. U kakvim je okolnostima i zbog kojih razloga 1398. pokrenut postupak ovrhe teško je utvrditi, ali iz drugoga

⁸¹ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 1, fol. 2-2'.

⁸² DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 201-202'.

⁸³ O tome vidi: Janeković-Römer, *Rod i Grad*, str. 83-84.

⁸⁴ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 50.

sačuvanoga zapisa vidi se da Elizabeta čak ni te godine nije uspjela u namjeri da potpuno namiri svoju tražbinu. Naime, izvršenje iste presude od 1. ožujka 1391., na temelju spora kojim je Elizabeta od skrbnika imovine svoga muža Franje tražila povrat miraza od 450 zlatnih dukata u knjizi ovrha ponovno se javlja 21. lipnja 1404. Za razliku od prošloga upisa iz 1398., tribun Begnol de Gallo sada je notar u podnio izvještaj prema kojem je Elizabetu ipak uspio uvesti u posjed jedne Franjine kamene kuće u Zadru s vrtom, stubištem, balkonima, dućanima, konobama, kuhinjama i svim pripadnostima.⁸⁵ Iz svega ovoga jasno je da je od donošenja presude do njezina potpunoga izvršenja prošlo više od trinaest godina, a presuda je konačno izvršena kada su za to stvoreni odgovarajući uvjeti, tj. kada je određena imovina Elizabetina pokojnoga muža bila na raspolaganju da se takvo nešto provede.

Nakon uspješne provedbe postupka ovrhe vjerovnik je trebao vlasniku ovršene imovine ponuditi njezin otkup, i to za isti iznos koji je od njega prethodno tražio sudskim putem. Tek kada u roku od tri dana dužnik ne bi prihvatio tu ponudu moglo se pristupiti pokretanju javne dražbe, na kojoj se ovršena imovina trebala prodati onomu tko je za nju ponudio najvišu cijenu. Valja reći da su se i u ovoj fazi namire miraza mogli javiti određeni problemi. Naime, javnu dražbu trebalo je kroz određeni period oglašavati po gradu, pri čemu su glasnici navodili tko je bio vjerovnik, zbog čega se pokreće dražba i koja imovina dolazi na dražbu.⁸⁶ Takav postupak mogao je u pojedinim slučajevima privući osobe koje su se zbog dražbovanja određenih pokretnina ili nekretnina smatrale oštećenima i koje su imale pravo uložiti prigovor na održavanje javne dražbe, što je u osnovi značilo nova odgađanja i nove sudske postupke. U tim novim sudskim sporovima sud je pokušavao utvrditi jesu li dražbovni prigovori osnovani te treba li zbog toga prekinuti dražbu. Primjerice, 12. lipnja 1395. suci CMC donijeli su presudu u sporu zbog dražbovnoga prigovora, što ga je uputio Filip pok. Vučine de Matafaris.⁸⁷ Javnu dražbu pokrenula je Margita, udova Filipova brata Marina de Matafaris, želeći prodati sedam ždrjebova zemlje koja je bila u vlasništvu njezina pokojnoga muža. Premda se u presudi ne navode razlozi prodaje te zemlje, sigurno se radi o postupku namire Margitina miraza jer je krajem ožujka iste 1395. godine okončan njezin spor protiv Andrije pok. Kreše de Grisogonis, oporučnoga izvršitelja oca Kreše i brata Frederika, te protiv Andrije pok. Nikole de Grisogonis, drugoga izvršitelja oporuke Frederika de Grisogonis, u vezi s pet ždrjebova zemlje koje je Margita donijela kao miraz u brak s Marinom.⁸⁸ Ishod Margitina spora protiv dvojice Andrije nije poznat, ali se iz jednog drugog sudskog postupka da zaključiti kako ipak nije riješen u Margitinu korist. Naime, nekoliko dana nakon pokretanja toga sudskog postupka pokrenut je još jedan u kojem su dvojica Andrija na sud pozvala Marinova brata Filipa pok. Vučine de Matafaris

⁸⁵ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 71'.

⁸⁶ ZS, knj. 3, gl. 32; ZS, knj. 3, gl. 38.

⁸⁷ DAZd, CMC, kut. V, fasc. 10, fol. 214-214'.

⁸⁸ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 88-88'.

tražeći da ih brani u parnici koju je protiv njih pokrenula Margita.⁸⁹ Oni su u sudskom postupku s Margitom pokušali dokazati da je Krešo de Grisogonis za života kupio od Marina de Matafaris spornih pet ždrjebova zemlje, o čemu je sastavljen i kupoprodajni ugovor 28. veljače 1372., u kojem su se Marin i njegov brat Filip obvezali novom vlasniku pružati jamstva zbog evikcije. Budući da su dvojica Andrija raspolagala valjanim kupoprodajnim ugovorom, Margitin se miraz trebao namiriti od neke druge muževe imovine. U takvim okolnostima sud je Margiti očito dopustio da proda sedam ždrjebova Marinove zemlje u zadarskom kotaru, nakon čega je Margita pokrenula i postupak javne dražbe. Međutim, na tu je dražbu Marinov brat Filip uložio prigovor, a čitav sudski postupak okončan je donošenjem spomenute presude od 12. lipnja 1395. u Filipovu korist. Suci CMC donijeli su takvu presudu zato što iz Margitine dražbovne isprave nije bilo jasno naznačeno koji je dio posjeda na dražbi držao Marin pa su eventualni kupci kasnije mogli imati problema s međama.⁹⁰ Zbog toga je Margitina dražba nad sedam ždrijebova Marinove zemlje obustavljena dok se problem s međama ne razriješi, pri čemu su joj suci zajamčili pravo da nakon rješavanja problema ponovno pokrene postupak dražbe.

Kada bi se u sudskim sporovima u vezi s dražbovnim prigovorima donijela presuda u korist vjerovnika, dražba se mogla nastaviti. Dosudbe i prodaje dražbovnih stvari odvijale su se javno na glavnom trgu ili gradskoj lođi, i to samo nedjeljom, blagdanima i prazničnim danima.⁹¹ Nakon ovako provedena postupka, gradske izvršne vlasti trebale su naložiti sastavljanje javne isprave u kojoj je, osim imena vjerovnika i kupca te imovine koja je bila predmet dražbe, trebalo navesti imena sudaca koji su dosudili dražbovnu stvar. S druge strane, kupac kojem je dosuđena dražbovna stvar morao je u roku od tri dana platiti cijenu kupljene stvari jer je u protivnom vjerovniku plaćao kaznu u visini od dva odnosno pet solida po jednoj libri, ovisno o tome je li kasnio s plaćanjem manje ili više od 15 dana.⁹² U slučaju da prodajom na dražbi nije uspio namiriti čitavu tražbinu, vjerovnik je mogao podnijeti zahtjev za provedbom ovrhe nad još nekom dužnikovom imovinom, nakon čega bi se ponovno pokretala ovrha i javna dražba.

* * *

Sačuvani zadarski sudski sporovi u vezi s mirazima pokazuju da same isprave često nisu bile jamac isplate ili povrata miraza muževima, ženama, njezinoj djeci ili drugoj ženinoj rodbini. Međutim, ti isti sudski zapisnici zorno svjedoče da su u eventualnim sudskim sporovima mirazne isprave imale itekako važnu ulogu jer je na temelju njih bilo puno lakše dokazati obvezu isplate ili povrata miraza zakonitim

⁸⁹ DAZd, CMC, kut. III, fasc. 2, fol. 89-89'.

⁹⁰ Provedba javne dražbe bila je regulirana Zadarskim statutom u kojem se izričito navodi da dražbovne isprave moraju sadržavati točne međe posjeda koji se stavlja na dražbu. Vidi: ZS, knj. 3, gl. 32.

⁹¹ ZS, knj. 3, gl. 32, gl. 37.

⁹² ZS, knj. 3, gl. 34.

vlasnicima. Tako u sačuvanim sudskim zapisnicima zadarske CMC nema slučaja u kojem se obveza isplate ili povrata miraza dokazivala isključivo putem svjedoka; ona se redovito dokazivala miraznim ispravama. Svijest zajednice o važnosti mirazne imovine u braku i nakon njega očito je bila na visokom stupnju, baš kao i problemi koji su u vezi s tom imovinom znali nastajati. Zbog toga se mirazna imovina nastojala osigurati kroz privilegirano založno pravo koje je omogućavalo vjerovnicima naplatu mirazne tražbine prije svih drugih vjerovnika i tražbina, a odredbe o obvezi sklapanja miraznih isprava rano su počele ulaziti u gradske statute i utjecati na ishode sudskih sporova.

Međutim, uspješno okončanje sudskih sporova zbog isplate ili povrata miraza te privilegirano založno pravo za mirazne tražbine još uvijek nisu bili jamac stvarne namire pojedinih tražbina. Primjeri iz sačuvanih zadarskih sudskih zapisnika druge polovice 14. stoljeća pokazuju da traženje pravde sudskim putem često nije bilo nimalo lagano ni brzo jer je podrazumijevalo čitav niz mogućih prepreka koje je trebalo zaobići te proceduralnih zamki koje su mogle utjecati na poništenje već pokrenutih sudskih sporova. Uobičajeni postupak vođenja sudskih predmeta omogućavao je pojedincima iskorištavanje brojnih odgoda i prigovora, a kada bi presuda jednom bila donesena, ona je predstavljala samo osnovni preduvjet za pokretanje novih pravnih radnji koje su vjerovnicima trebale osigurati namiru miraza. Međutim, i te nove pravne radnje nudile su mogućnosti daljnjih odgoda i kalkulacija. Kao prvo, donošenje prvostupanjskih presuda nudilo je nezadovoljnicima mogućnost da na te presude ulože priziv. U tom slučaju sve daljnje pravne radnje trebale su čekati rješavanje priziva. Tek kada bi rješavanjem priziva prvostupanjske presude postale pravomoćne, moglo se od izvršnih gradskih vlasti ishoditi odobrenje za pokretanje postupka ovrhe nad dužnikovom imovinom. Sudski zapisnici pokazuju da ni taj postupak često nije tekao glatko kada dužnik nije imao na raspolaganju prikladnu imovinu, kada joj se nije moglo ući u trag ili kada je netko drugi uživao njezine plodove. Nakon uspješno okončanoga postupka ovrhe novi su se problemi mogli javiti i prilikom provedbe javne dražbe jer su se nerijetko pojedinci smatrali oštećenima zbog stavljanja određene imovine na dražbu. To je značilo pokretanje novih sudskih sporova u kojima je trebalo utvrditi redoslijed prvenstva na uživanje dražbovane imovine. Sve je to moglo uvelike odužiti proces traženja pravde od nadležnih sudova i u konačnici je stvaralo neizvjesnost u postizanje zadovoljavajućega rješenja. Tek uspješnim okončanjem svih nabrojenih radnji, tj. uspješnim završetkom sudskoga postupka koji je rezultirao donošenjem pravomoćne presude, uspješnom provedbom postupka ovrhe i javne dražbe te stvaranjem pisanih tragova o svim tim radnjama moglo se doći do namire i trenutka kada se presuda u notarskom registru mogla prekrižiti, a isprava o mirazu isparati kao ništavna.

No, iz svega toga otkriva se i jedan opći zaključak. Detaljno razrađen postupak dokazivanja prava na miraznu imovinu i dug put do stvarne namire vjerovnika, koji je uz to bio popločan i brojnim preprekama, pokazuje kolika se važnost pridavala

samome postupku. Cjelovita provedba propisanoga postupka osiguravala je legitimnost pravnom sustavu i gradskim vladajućim strukturama koje su kroz sudove nadzirale i provodile čitav postupak. Ispuštajući postupak iz vida lako je u pitanje mogla doći legitimnost presuda koje donose nositelji vlasti u gradu (patricijat), a onda i legitimnost društvenoga uređenja u kojem sve odluke donosi taj patricijat.⁹³ Na praktičnoj razini to je onda značilo da će sud nečiju tužbu, iako je bila utemeljena, jednostavno odbaciti zbog nenadležnosti suda ili da će se sudski postupak razvuciti i trajati duže vrijeme, sve dok se ne provede kompletan predviđeni postupak. S jedne strane tako se pokazuje da je zadarski pravni sustav raspolagao preciznim mehanizmima zaštite mirazne imovine kroz privilegirano založno pravo i obvezu uređenja miraznih odnosa ispravama. No, s druge strane otkriva se da to ipak nije bilo dovoljno za potvrdu prava na miraz ili za namiru mirazne tražbine jer se u pokušaju dokazivanja i namire miraza velika pažnja posvećivala postupku koji je bio jedan od izvora legitimiteta pravnom i društvenom uređenju lokalne zajednice. Upravo postupak bio je mehanizam putem kojega se stvarala percepcija o tome da su presude sudaca, koji su bili i pripadnici vladajućega sloja, zaista legitimne, tj. da se nakon propisno provedenoga postupka, bez obzira na to koliko on trajao i kako utjecao na život pojedinca, ne može dovesti u pitanje legitimnost presude i sustava koji ju je donio.

⁹³ Opširnije o važnosti postupka i drugih mehanizama koji utječu na legitimnost presuda, ali i vladajućih struktura vidi: Popić, Zadarski sud, str. 100-107.

Tomislav Popić

Dowry Litigations in Zadar in the Second Half of the Fourteenth Century

Summary

Using court records from the second half of the fourteenth century, combined with the approach of micro-history, the author analyses litigations over dowries in Zadar. Court records show that not all contract-regulated private relations, including those related to dowries, ended in the peaceful fulfilment of contractual obligations. Depending on the circumstances of each particular case, certain problems might arise, which were then addressed by the appropriate town's magistrate. The analysis of the said court records provides answers to the following questions: who initiated disputes over dowries and against whom, why they occurred, what the real problems that litigants faced during judicial proceedings were, whether they managed to settle their claims by seeking assistance from the court, and if so, in what ways.

On a general level, court records indicate two main reasons for the initiation of litigations in connection to dowries. First and most frequently, court disputes over dowries were conducted when a husband or his testamentary-appointed executors and heirs would not return a dowry to a woman or her children after the death of a spouse. Secondly, disputes over dowries arose when a girl's father or some other relatives would not pay the entire amount of the dowry to her husband by the agreed deadline. Seeking justice from the court, however, was not an easy venture and did not guarantee success from the start. Judicial proceedings offered opportunities for many delays that could significantly prolong them, and the conclusion of litigation could also mean starting another process when the claim could not be settled.

When judicial proceedings ended successfully for the plaintiff, the initial conditions for the enforcement of sentences were achieved only with the expiration of ten days for appeals. The procedure then required the obtaining of consent from the rectors of Zadar for the execution of the sentence, after which it was necessary to trace adequate assets of the defendant, suitable for disposal. After the successful execution of matters concerning any given property, the creditor had an obligation to offer its repurchase to the defendant, and only when he would not accept it within three days could the creditor initiate auction and sell the disposed assets. It should be noted, however, that even at this stage, certain problems could occur, and all of them meant further delays and postponed the actual settlement. Only after the successful completion of all the aforementioned actions, i.e. the successful completion of judicial proceedings that resulted in a valid sentence, the successful execution of that sentence and selling of the disposed assets at auction, could one reach the final settlement.

Key words: dowry, the Middle Ages, Zadar, civil court, civil dispute